

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
_____ Вишновецька С. В.
«___» _____ 2020 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правознавство»

**Тема: «Правове регулювання відкриття і використання
рахунків та розрахунки у сфері підприємництва»**

Виконавець: Крейцман Дмитро Володимирович

Керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського, повітряного та космічного права Мілімко Лариса Василівна

Київ–2020

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра цивільного права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правознавство»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
С. В. Вишневецька
« ____ » _____ 2020 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Крейцмана Дмитра Володимировича

1. Тема роботи «Правове регулювання відкриття і використання рахунків та розрахунки у сфері підприємництва» затверджена наказом ректора від 24 вересня 2020 р. № 1771/ст.
2. Термін виконання роботи: з 05 жовтня 2020 р. по 13 грудня 2020 р. та з 21 грудня по 27 грудня 2020 року.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд літературних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Оцінка правової урегульованості відкриття і використання рахунків та розрахунків у сфері підприємництва, і виявлення проблемних питань, пов'язаних з визначеними операціями. Надання рекомендацій щодо правового регулювання розрахункових операцій в сфері підприємництва.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему дипломної роботи	до 01.10.2020	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 05.10.2020	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 26.10.2020	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 30.10.2020	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 11.11.2020	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 20.11.2020	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 29.12.2020	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензію	до 05.12.2020	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 10.12.2020	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 05.10.2020 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____ к.ю.н., доцент кафедри господарського, повітряного та космічного права _____ Мілімко Лариса Василівна
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____ Крейцман Дмитро Володимирович
(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «**Правове регулювання відкриття і використання рахунків та розрахунки у сфері підприємництва**»: 114 с., 4 додатки, 84 літературних джерела.

Об'єкт дослідження: суспільні відносини, що складаються в процесі відкриття та здійснення операцій на рахунках, а також проведення розрахунків у сфері підприємництва.

Предмет дослідження: сфера теоретико-правових проблем відкриття банківських рахунків та здійснення розрахункових операцій в Україні, аналіз її стану і шляхів розвитку.

Мета роботи: здійснити правовий аналіз нормативно-правових актів, наукових поглядів, підходів, які визначають підстави, порядок відкриття, використання, накладення арешту, закриття банківських рахунків, порядок використання інших платіжних засобів при здійсненні розрахунків суб'єктами підприємництва, контроль за платіжними розрахунками з боку держави, та розробити пропозиції, спрямовані на їх удосконалення.

Методи дослідження: аналіз і синтез, діалектичний, порівняльно-правовий, логіко-юридичний, формально-логічний.

Результати кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати для навчальної роботи та в науково-дослідній діяльності при дослідженнях проблем, пов'язаних з регулюванням платіжних розрахунків за участі суб'єктів підприємництва з боку держави.

СУБ'ЄКТ ГОСПОДАРЮВАННЯ, БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ, ПЛАТІЖНЕ ДОРУЧЕННЯ, ЗАМОРОЖЕННЯ РАХУНКІВ, ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ, ВІДМИВАННЯ ДОХОДІВ.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ.....	6
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РАХУНКІВ ТА ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ.....	13
1.1. Поняття і види рахунків та розрахунків у сфері підприємництва, їх правова характеристика.....	13
1.2. Правова характеристика поточних, кореспондентських, поточних рахунків виборчих фондів, вкладних (депозитних), кредитних (позичкових) рахунків....	23
1.3. Правове регулювання та особливості готівкових касових розрахунків та операцій з використанням електронних платіжних засобів.....	32
РОЗДІЛ 2 ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ І ВИКОРИСТАННЯ РАХУНКІВ, ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ І ОБМЕЖЕННЯ ВІДПОВІДНИХ ОПЕРАЦІЙ.....	43
2.1. Правове регулювання порядку відкриття банківських рахунків і здійснення розрахунків суб'єктами господарювання.....	43
2.2. Обмеження права розпорядження рахунками.....	52
2.3. Практика судового вирішення спорів щодо накладення і зняття арештів на рахунки суб'єктів господарювання.....	61
РОЗДІЛ 3 ПЛАТІЖНІ РОЗРАХУНКИ ЯК ЗАСІБ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, І ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛІВ З ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ЦИМ ЯВИЩАМ.....	72
3.1. Проблема використання банківських рахунків для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні і державна політика з запобігання та протидії цим злочинам.....	72
3.2. Проблема прихованого (легального) виведення капіталів з національної економіки України в процесі здійснення міжнародних розрахунків.....	80
3.3. Правові механізми подолання впливу капіталів з економіки України.....	86
ВИСНОВКИ.....	99
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ...	105
ДОДАТКИ.....	115

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ, ТЕРМІНІВ

- ВК України – Виборчий кодекс України;
- ВКР — відділ карного розшуку;
- ГК України – Господарський кодекс України;
- ДСФМ — Державна служба фінансового моніторингу;
- ДПС — Державна податкова служба;
- ДФС — Державна фіскальна служба (з травня 2014 р. по серпень 2019 р. замість ДПС);
- СБРР — Європейський банк реконструкції та розвитку;
- КБ — комерційний банк;
- КІК — контрольована іноземна компанія;
- КК України – Кримінальний кодекс України;
- КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України;
- МБРР — Міжнародний банк реконструкції та розвитку;
- МВС — Міністерство внутрішніх справ;
- НАБУ — Національне антикорупційне бюро України;
- НАЗК — Національне агентство з питань запобігання корупції;
- НБУ – Національний Банк України;
- ОДПІ — обласна державна податкова інспекція;
- ОЕСР — Організація економічного співробітництва та розвитку;
- ПАТ — публічне акціонерне товариство;
- ПК України – Податковий кодекс України;
- ПІН — персональний ідентифікаційний номер: аналог до паролю, але цей код складається тільки з цифр;
- РКО — розрахунково-касові операції;
- РНБО — Рада національної безпеки і оборони;
- РРО — реєстратор розрахункових операцій;

СБУ — Служба безпеки України;
СДФМ — суб'єкт державного фінансового моніторингу;
СПД — суб'єкт підприємницької діяльності;
СПФМ — суб'єкт первинного фінансового моніторингу;
ТВК — територіальна виборча комісія;
ТОВ — товариство з обмеженою відповідальністю;
УРСР — Українська радянська соціалістична республіка;
ФОП — фізична особа-підприємець;
ЦВК — Центральна виборча комісія;
ЦК України – Цивільний кодекс України;
BEPS (Base erosion and Profit Shifting) — проект ОЕСР, план боротьби з ухиленням від оподаткування та виведенням грошей в офшори;

Global Financial Integrity – неурядова організація, що працює з метою просування політики захисту національних та багатосторонніх угод щодо заходів, спрямованих на стримування транскордонного руху незаконного капіталу: корупції, контрабанди, організованої злочинності та ухилення від оподаткування;

POS-термінал (від англ. Point Of Sale — точка продажу) — електронний пристрій, що зчитує дані пластикової картки з магнітної смуги або чипу, розташованого на пластиковій картці, або зі смартфона з функцією NFC та встановленого відповідного програмного забезпечення із внесеними реквізитами платіжної картки, і зв'язується з банком по електронних каналах зв'язку;

Sui generis – латинський вираз, що означає унікальність правової конструкції, яка, незважаючи на наявність схожості з іншими подібними конструкціями, в цілому не має прецедентів.

ВСТУП

Актуальність теми. Будь-яка господарська діяльність за умов ринкової економіки, на відміну від умов ведення натурального або феодального господарства, передбачає наявність товарно-грошового обміну і розрахункових взаємовідносин між активними учасниками ринку. В свою чергу, доступність і успішність таких розрахунків, що впливають на динаміку ринку і добробут його учасників, залежать від якості локальної фінансової системи і її внутрішніх правил. Належне функціонування фінансової системи і створення відповідного інструментарію для здійснення оперативних, надійних і прозорих розрахунків між суб'єктами господарювання, за допомогою банківських переказів та інших засобів платежу, забезпечується належним правовим регулюванням розрахункових відносин з боку держави.

В Україні створена і діє достатньо потужна і розгалужена банківська система, що обслуговує розрахункові і інші фінансові операції юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців, інших суб'єктів господарювання і приватного сектору. За окремими показниками розвитку і застосування інновацій вона є більш прогресивною і динамічною ніж банківські системи декотрих економічно-розвинених країн світу, що пояснюється більш суворим, інколи занадто бюрократичним, регуляторним наглядом органів влади за фінансовими операціями в цих державах.

Верховною Радою України було прийнято чимало законів, що регулюють обіг грошових коштів. Також, провідна роль в нормотворчій діяльності щодо впорядкування розрахункових відносин належить Національному банку України, який розробляє і затверджує відповідні інструкції, положення про порядок виконання тих чи інших операцій, тощо, які є обов'язковими для визначених ними учасників. Проте, значний рівень тінізації економіки і господарських відносин в Україні, чималі обсяги зловживань, як на етапі сплати податків до державного і місцевих бюджетів, так і на етапі використання бюджетних коштів,

свідчать про суттєві прогалини в законодавстві країни щодо регулювання розрахункових відносин між суб'єктами господарювання. Зазначені недоліки мають бути прицільно визначені, деталізовані і усунуті шляхом внесення змін до нормативно-правових актів держави, що регулюють сферу оподаткування, банківські розрахунки, господарсько-правові відносини; а також шляхом розробки і прийняття нових нормативно-правових актів з урахуванням багатого досвіду інших країн і міжнародних організацій з протидії легалізації незаконних активів.

Питанням правової регламентації використання рахунків та здійснення розрахунків приділяли увагу у роботах такі дослідники: О.П. Подцерковний, О.О. Квасніцька, А.В. Смітюх, І.А. Безклубий, Т.А. Тищук, О.В. Іванов, В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, Ю.В. Касперович, С.С. Арутюнян та інші фахівці з господарського, банківського, податкового та фінансового права. Проте, незважаючи на широкий спектр існуючих наукових досліджень, низка проблем у зазначеній сфері потребує вирішення й удосконалення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в процесі відкриття та здійснення операцій на рахунках а також проведення розрахунків у сфері підприємництва.

Предметом дослідження є сфера теоретико-правових проблем відкриття банківських рахунків та здійснення розрахункових операцій в Україні, аналіз її стану і шляхів розвитку.

Мета та завдання роботи. Мета роботи полягає в правовому аналізі нормативно-правових актів, наукових поглядів, підходів, які визначають підстави, порядок відкриття, використання, накладення арешту, закриття банківських рахунків, порядок використання інших платіжних засобів при здійсненні розрахунків суб'єктами підприємництва, контроль за платіжними розрахунками з боку держави, та розробленні пропозицій, спрямованих на їх удосконалення.

При написанні роботи були поставлені наступні завдання:

- 1) визначити поняття банківських рахунків і розрахунків та нормативно-правову базу їх регулювання;
- 2) визначити правову природу і сутність банківських рахунків і розрахунків у сфері підприємництва;
- 3) здійснити аналіз підстав застосування моніторингу і контролю за розрахунковими операціями суб'єктів господарювання;
- 4) охарактеризувати учасників процесу платіжних розрахунків у сфері підприємництва;
- 5) дати характеристику особливостям різних видів банківських рахунків і особливостям здійснення розрахункових операцій;
- 6) встановити особливості здійснення державного регулювання і контролю за розрахунковими операціями у сфері підприємництва.

Методологічну основу роботи складають як загальнонаукові, так і спеціальні методи: аналіз та синтез, за допомогою яких виявляються загальні засади розрахункових відносин (використання методу синтезу та якісного аналізу здійснювалось при вивченні опублікованих наукових праць, дієвості підзаконних нормативно-правових актів і законодавчих документів щодо законодавчого забезпечення розрахункових відносин в Україні; метод аналізу покладено в основу вивчення наукових праць та теорій вчених-правників з проблеми дослідження, а також визначення колізій і прогалин у нормативно-правових актах, що врегульовують проблему законодавчого забезпечення розрахункових відносин в Україні); діалектичний, що дозволяє виявити загальні властивості, зв'язки та закономірності, які виникають при здійсненні платіжних розрахунків; порівняльно-правовий, за допомогою якого здійснюється аналіз розвитку інституту розрахунків в Україні з міжнародними стандартами; логіко-юридичний, що використовується при формулюванні пропозицій щодо подальшого вдосконалення законодавчої бази в контексті предмета роботи. Формально-логічний метод сприяв підведенню підсумків дослідження. Дані методи ґрунтуються на всебічному аналізі явищ суспільного розвитку і

перетворень у вітчизняному законодавстві, що стосуються проблем законодавчого забезпечення розрахункових відносин в сфері підприємництва в Україні. Таким чином, вся зазначена сукупність методів і принципів склали методологічну основу даного дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в систематизації загальнотеоретичних та практичних положень щодо регулювання розрахункових операцій суб'єктів підприємництва і запропонуванні шляхів удосконалення чинного законодавства.

Практичне і теоретичне значення результатів дослідження полягає в тому, що розроблені рекомендації сприяють розвитку доктрини господарського права у сфері регулювання платіжних розрахунків і можуть бути використані для навчальної роботи та в науково-дослідній діяльності при здійсненні подальших досліджень проблем, пов'язаних з регулюванням платіжних розрахунків за участі суб'єктів підприємництва з боку держави.

Особистий внесок випускника полягає в наданні авторського визначення банківських рахунків і розрахунків у сфері підприємництва, внесенні пропозицій щодо удосконалення нормативно-правових актів, які регулюють систему фінансового моніторингу в Україні, а також пропозицій щодо розроблення та запровадження Міністерством цифрової трансформації України доступних програмних РРО, які б забезпечили належний контроль розрахунків у сфері підприємництва.

Публікації. За темою кваліфікаційної роботи опублікована стаття: «Суб'єкти первинного фінансового моніторингу (господарсько-правовий аспект)» у науковому фаховому журналі України (категорія Б): Юридичний вісник Повітряне і космічне право. 2020 та тезах «Проблеми правового регулювання розрахунків криптовалютою між суб'єктами господарювання» науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Відповідно до мети завдань, об'єкта і предмета дослідження дипломна робота складається з переліку умовних

позначень, вступу, трьох розділів, дев'яти підпунктів до них, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків. Загальний обсяг дипломної роботи становить 114 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ РАХУНКІВ ТА ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття і види рахунків та розрахунків у сфері підприємництва, їх правова характеристика

Будь-яка підприємницька діяльність, як систематична господарська діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, передбачає виникнення розрахункових правовідносин. Виникнення таких правовідносин є невідворотним виходячи з самої сутності підприємництва, що забезпечується за умов існування продавця (підприємця), який пропонує свої товари, роботи чи послуги, і покупця, який в свою чергу має потребу і бажання за плату придбати ці економічні блага.

З позиції О. П. Подцерковного: «У правовій науці розрахунки розуміються як дії боржника, направлені на погашення грошового зобов'язання. Іншими словами, розрахункові правовідносини — це технологія виконання грошових зобов'язань. Розрахункові відносини є частиною різноманітних відплатних майнових відносин. Хоча основний економічний зміст економічних відносин закладено в товарній складовій, розрахункові відносини набувають самостійного значення. Відбувається це, по-перше, в результаті участі в цих відносинах банків. По-друге, завдяки неспівпадінню моментів передачі товарів і грошей, що потребує окремого механізму передачі грошей. По-третє, завдяки самостійній правовій регламентації розрахункових відносин у вигляді спеціальних банківських, касових, вексельних та інших правил. Останні не тільки прямо не зачіпають вихідні товарні відносини, але і характеризуються незмінними публічно-правовими рисами: поширеність норм-приписів, контрольно-наглядові функції банків, наявність адміністративно-господарських санкцій за порушення відповідних правил. Сама форма основних актів НБУ в сфері розрахунків —

інструкції (instructio — від лат. повчання) — орієнтує, що їхні сторони можуть обрати лише спосіб і форму розрахунків — всі інші їхні дії, як правило, суворо регламентовані. По-четверте, розрахункові відносини мають яскраво виражений процедурний характер. Механізм переказів коштів однаковий для господарсько-правових, цивільно-правових, адміністративних, податкових, бюджетних та інших грошових зобов'язань» [1].

На думку О. Ф. Андросової: «Розрахункові правовідносини — це такі, що виникають між організаціями в процесі здійснення розрахунків у безготівковому порядку через кредитні установи» [2]. Проте, таке визначення видається занадто вузьким, оскільки розрахункові правовідносини можуть відбуватися і без участі кредитних установ.

«Прихильники цивілістичного підходу, серед яких Р. М. Мінченко [3] та І.А. Безклубий [4], вважають, що розрахункові відносини мають цивільно-правову природу. Л. Г. Єфімова [5] стверджує, що зобов'язання із здійснення розрахунків залишаються елементом відповідного цивільного зобов'язання у всіх випадках і не перетворюється на розрахункові відносини в результаті посередництва банку, а тому вони цілком охоплюються конструкцією договору доручення чи комісії, а вимога клієнта про здійснення платежу розглядається як проста інструкція банку з виконання договору банківського рахунку. В.Ф. Кузьмін переконаний, що за своєю природою, метою, об'єктом розрахункові відносини є господарськими, оскільки їх неможливо виділити із системи господарських правовідносин та розкласти на цивільні, фінансові й інші елементи. Прихильниками даної позиції є В. В. Лаптев [6] та В. С. Щербина [7]. З. І. Шкудін [8] розглядає всі розрахунки, які здійснюються через банк, у якості «розрахункових угод». Це каузальні угоди, і вони є угодами виконання договору банківського рахунку. Таким чином, розрахункові угоди вважаються ним взаємними, оскільки будь-яка одностороння вимога клієнта до її виконання перевіряється банком з точки зору законності цієї вимоги і може бути виконана тільки за згодою банку. На думку Л. В. Бричко [9], розрахункові відносини слід

розглядати як сукупність цивільно-правових і фінансово-правових елементів, оскільки їх штучний поділ може призвести до викривлення справжньої природи цих правовідносин», - з'ясувала О. С. Невмержицька [10].

На думку В. С. Бугайчука: «Розрахунки, як невід'ємну складову організації грошового обігу, доцільно розглядати у площині регулювання нормами фінансового права» [11].

І. А. Безклубий вважає, що: «Розрахунок може виконувати ряд функцій. Як правило, проведення розрахунку спрямоване на здійснення платежу, який у свою чергу спрямований на повне або часткове виконання грошового зобов'язання шляхом сплати безпосередньо кредитору певної грошової суми готівкою або зарахування коштів у безготівковій формі на визначений кредитором рахунок. Проте розрахунки можуть провадитись з метою зарахування зустрічних вимог (ст. 601 ЦК України) або, як дії, спрямовані на здійснення переказу коштів. У деяких випадках під розрахунками розуміють правомірні дії боржника спрямовані на погашення грошового зобов'язання, які призводять до припинення або заміни цього зобов'язання, наприклад, передання відступного (ст. 600 ЦК України), новація (ст. 604 ЦК України) або прощення боргу (ст. 605 ЦК України). З юридичної точки зору розрахунок може розглядатися як певна правова дія, що є елементом зобов'язання однієї з сторін договору» [4].

Необхідно розрізняти передумови та підстави виникнення розрахункових правовідносин. Передумови — відносини, які прямо не викликають розрахункові правовідносини, але створюють умови для їхнього існування. Такими відносинами є вихідні товарні (в т.ч. кредитні) відносини, договір банківського рахунка, операції з продажу валютної виручки (для розрахунків в іноземній валюті) тощо.

Підставою виникнення розрахункових відносин є розрахункове зобов'язання, що визначає спосіб і форму розрахунків у господарських відносинах, виражену в такому розділі господарського договору, як «порядок розрахунків». Проте, відповідно до концепції зобов'язань Б. Райана [12], слід

розмежувати зв'язки між поняттями «зобов'язання», «розрахунки» та «заборгованість». Зобов'язання мають масштабний характер і проникають в усі сфери діяльності суб'єктів господарювання [13].

Таким чином, розрахункові правовідносини за участі суб'єктів господарювання — це врегульовані правом суспільні відносини, що виникають з метою передачі грошових коштів від одного суб'єкта до іншого в якості погашення майнових зобов'язань, або на інших договірних засадах. Результатом таких правовідносин є фактичний перехід права володіння і розпорядження визначеною сумою грошових коштів від одного учасника правовідносин до іншого.

Достатньо чітко розмежовує поняття «грошові розрахунки» і «розрахункові правовідносини» О. П. Єлезаров. Під грошовими розрахунками він розуміє передачу (переказ) грошових коштів у виконання приватно-правових або публічно-правових зобов'язань (обов'язків) грошового характеру, а також передачу (переказ) грошових коштів як предмета угоди. А під розрахунковими правовідносинами — врегульовані нормами права грошового обігу суспільні відносини з приводу виконання розпоряджень клієнта банку про здійснення безготівкових розрахунків між організаціями й фізичними особами в процесі економічної та пов'язаної з нею неекономічної діяльності, спрямованих на виконання зобов'язань клієнта, що виникають за різними підставами за допомогою використання банківської платіжної системи з дотриманням спеціальних правил [14].

Також, слід зазначити, що серед науковців не існує єдиного розуміння визначень «спосіб розрахунків», «форма розрахунків», «вид розрахунків». Натомість, законодавець найчастіше для означення понять, які науковці називають – «способи розрахунків», використовує термін «форми розрахунків», а «форми розрахунків» (за представниками науки) в нормативно-правових актах мають назву «види розрахунків». Власне бачення класифікації розрахункових відносин пропонує Я. О. Хірс [15].

Ю. А. Михальський [16] погоджується, що «Більшість науковців розглядають грошовий обіг як рух грошей під час виконання ними своїх функцій у готівковій та безготівковій формах [17, 18, 19, 20]».

Форми розрахунків як для фізичних осіб, що не здійснюють підприємницької діяльності, так і для юридичних осіб і фізичних осіб підприємців передбачені ст. 1087 ЦК України [21]. За якою існує дві форми розрахунків: розрахунки готівкою і розрахунки в безготівковій формі.

Докладніше, розрахунки за участю фізичних осіб, не пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, можуть провадитися у готівковій або в безготівковій формі за допомогою розрахункових документів у електронному або паперовому вигляді. Розрахунки між юридичними особами, а також розрахунки за участю фізичних осіб, пов'язані із здійсненням ними підприємницької діяльності, провадяться в безготівковій формі. Розрахунки між цими особами можуть провадитися також готівкою, якщо інше не встановлено законом.

Аналогічна норма щодо форм розрахунків закріплена в ч.1 ст. 198 ГК України [22]: виконання грошових зобов'язань. «Платежі за грошовими зобов'язаннями, що виникають у господарських відносинах, здійснюються у безготівковій формі або готівкою через установи банків, якщо інше не встановлено законом».

Таким чином, обіг грошових коштів може здійснюватися шляхом передачі готівкою певної грошової одиниці – гривні, яка відповідно до статті 192 ЦК України є законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України та іноземній валюті, яка може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом. При цьому, статтею 3 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» передбачено, що гроші існують у готівковій формі (формі грошових знаків) або у безготівковій формі (формі записів на рахунках у банках) [4].

При використанні готівкових коштів можливі лише два варіанти розрахунків: 1) внесення боржником суми грошових коштів готівкою безпосередньо до каси кредитора; 2) внесення боржником суми грошових коштів готівкою до каси банку з вимогою зарахувати її на рахунок кредитора (або власний з метою подальшого переказу кредитором в безготівковий спосіб).

Водночас, згідно п.10 Постанови НБУ «Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» № 148 від 29.12.2017 р. [23] «розрахунки суб'єктів господарювання та фізичних осіб у разі їх здійснення готівкою без відкриття поточного рахунку шляхом унесення готівки до банків або небанківських фінансових установ, які в установленому законодавством порядку отримали ліцензію на переказ коштів у національній валюті без відкриття рахунку, для подальшого її переказу на рахунки інших суб'єктів господарювання або фізичних осіб для платників коштів є готівковими, а для отримувачів коштів – безготівковими».

«Безготівкові розрахунки слід розглядати як цілісну систему, яка включає: класифікацію розрахунків; організацію розрахунків; форми відповідних документів; взаємовідносини платників з банками. Безготівкові розрахунки здійснюються в різних формах. Різні форми розрахунків пов'язані з використанням різних видів розрахункових документів. Розрахункові документи готує постачальник або платник, а в окремих випадках – банк. Розрахунковий документ – це відповідно оформлений документ на переказ грошових коштів» [24].

Відповідно до ч.1 ст. 1088 ЦК України, «при здійсненні безготівкових розрахунків допускаються розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту» [21].

Р. М. Мінченко присвятила свою роботу дослідженню розрахункових відносин в історико-правовому аспекті. Вона з'ясувала, що «у 30-ті роки ХХ ст.

в УРСР використовувались такі форми безготівкових розрахунків: акцепт, товарний акредитив, окремих рахунок, переказ і післяплата» [3].

«Перелік форм (видів) безготівкових розрахунків за законодавством не є вичерпним. Банки в Україні можуть здійснювати розрахунки у формах, що застосовуються у міжнародній банківській практиці» (ст. 341 ГК, ст. 1088 ЦК).

Як було встановлено, провідна роль в забезпеченні розрахунків між суб'єктами господарювання, безперечно, належить банкам. Відповідно до статті 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» «розрахунковими банківськими операціями є рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженнями клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону призвели до зміни права власності на активи. Під час обігу грошових коштів у безготівковій формі не відбувається передача матеріальних знаків, проте відповідна грошова сума обліковується на відповідному рахунку в банку і надалі грошовий обіг відбувається за допомогою розрахункових документів у електронному вигляді або паперовому вигляді. Об'єктом розрахункових відносин при цьому є майно (стаття 190 ЦК України) у вигляді грошових прав вимоги клієнта до банківської установи» [4].

Також, в ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» наведено визначення банківських рахунків – «це рахунки, на яких обліковуються власні кошти, вимоги, зобов'язання банку стосовно його клієнтів і контрагентів та які дають можливість здійснювати переказ коштів за допомогою банківських платіжних інструментів» [25].

Операції по банківському рахунку проводять відповідно до Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [26] та підзаконних актів Національного банку України.

Відкриття рахунків у банку відбувається на договірних засадах шляхом укладання договору банківського рахунка між клієнтом і установою банку. Проте, на думку Т. А. Латковської: «Банк у порівнянні з іншими суб'єктами підприємництва має деякі повноваження владного характеру, які не дозволяють

визначити правову природу відносин між банком і клієнтом повною мірою як договірну» [27]. За договором банківського рахунка банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком.

Банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами.

Банк не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші, не передбачені договором або законом, обмеження його права розпоряджатися грошовими коштами на власний розсуд. Договір банківського рахунку укладається в письмовій формі. Банк гарантує таємницю банківського рахунка, операцій за рахунком і відомостей про клієнта. Відкриття банківського рахунку становить собою відкриття облікового запису, що його банк використовує для обліку грошових операцій клієнта.

Згідно з Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах, затвердженою постановою Правління НБУ від 12 листопада 2003 р. № 492 [28], «в українських банках можуть відкриватися наступні види і різновиди рахунків:

1. Поточний рахунок - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

- поточний рахунок суб'єкта господарювання;
- поточний рахунок для ведення спільної діяльності без утворення юридичної особи;
- поточний рахунок для формування статутного фонду;
- поточний рахунок для формування статутного капіталу новостворюваного банку;

– поточний рахунок з метою акумуляції коштів для виїзду на лікування за кордон;

– поточний рахунок фізичної особи, що провадить незалежну професійну діяльність (лікар, приватний нотаріус, адвокат, аудитор, бухгалтер, оцінювач, інженер, архітектор та ін.);

– поточний рахунок фізичної особи (повнолітньої особи; неповнолітньої особи; на користь третьої особи; зарплатний, або для здійснення інших виплат юридичною особою на користь фізичної; нерезидента);

– поточний рахунок, операції за яким можуть здійснюватися з використанням спеціальних платіжних засобів (банківських платіжних карток).

2. Вкладний (депозитний) рахунок - рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей, які передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк або без зазначення такого строку під визначений процент (дохід) і підлягають поверненню клієнту відповідно до законодавства України та умов договору.

– депозитний рахунок суб'єкта господарювання;

– депозитний рахунок фізичної особи (повнолітньої особи; неповнолітньої особи; на користь третьої особи; пенсійний депозитний рахунок).

3. Поточний рахунок типу «Н».

4. Поточний рахунок типу «П».

5. Рахунок іноземного представництва; рахунок установ міжнародних організацій (МБРР тощо): поточний; депозитний.

6. Інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора.

7. Рахунок виборчого фонду:

– кандидата на пост Президента України (накопичувальний; поточні рахунки);

– накопичувальний рахунок виборчого фонду партії;

– поточний рахунок виборчого фонду місцевої організації партії, кандидати в депутати від якої зареєстровані в багатомандатних виборчих округах;

– поточний рахунок виборчого фонду кандидата в народні депутати України в одномандатному виборчому окрузі;

– поточний рахунок виборчого фонду кандидата в депутати в одномандатному, одномандатному мажоритарному виборчому окрузі;

– поточний рахунок виборчого фонду кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови.

8. Рахунок умовного зберігання (ескроу).

9. Кореспондентський рахунок:

– банку - резиденту України;

– банку - нерезиденту України (крім центральних банків іноземних країн та Європейського банку реконструкції та розвитку);

– ЄБРР і центральним банкам іноземних країн».

Банкам забороняється відкривати та вести анонімні (номерні) рахунки.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що законодавством України досить детально врегульоване питання розрахунків у сфері підприємництва. Визначена сфера правовідносин регулюється ЦК України, ГК України, низькою спеціальних законів України і постанов НБУ. Існує дві форми грошових розрахунків між суб'єктами господарювання: безготівкова форма і розрахунок готівкою. Безготівкова форма розрахунків для підприємців є основною, а готівкова використовується переважно при розрахунках з фізичними особами-споживачами під час здійснення роздрібною торгівлі, та інших передбачених законом випадках. Обов'язковою умовою для здійснення безготівкових розрахунків є наявність у суб'єкта господарювання відкритого в установі банку рахунку. Рахунки можуть бути різних видів, в залежності від суб'єктів, яким вони відкриваються, і цільового призначення використання коштів.

1.2. Правова характеристика поточних, кореспондентських, поточних рахунків виборчих фондів, вкладних (депозитних), кредитних (позичкових) рахунків

Юридична природа банківського рахунку є складною і вимагає комплексного аналізу. Йдеться одночасно про право і обов'язок, «що обумовлює комплексність впливу правового регулювання інституту та об'єднує приватно-правові та публічно-правові елементи» [29].

На думку В.І. Міщенко: «банківський рахунок – це спосіб зберігання коштів у банках і проведення грошових операцій через банки» [30].

Відкриття рахунків і управління рахунками здійснюється в установі банку і за безпосередньої участі банку. За ствердженням Т. В. Савелко: «Невід'ємною частиною таких понять, як «банк» і «фінансова установа», є юридична категорія «банківські операції», яка розкриває зміст їх діяльності» [31]. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», «до банківських послуг належать:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу);
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик» [25].

В свою чергу, П. М. Сенищ визначає, що: «Банківська діяльність — це виробництво, або створення банківського продукту, прямий чи опосередкований прибуток банку від реалізації якого дозволяє диференціювати її на: депозитну, кредитну, інвестиційну і розрахунково-платіжну» [32].

З законодавчого визначення переліку основних банківських послуг випливає, що банки залучають (пасивні операції) вільні і оборотні кошти клієнтів,

як фізичних так і юридичних осіб на договірних засадах на рахунки, відкриті в установах банків; і уповноважені використовувати ці кошти від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, шляхом здійснення кредитних (активних) операцій, які в свою чергу надають доступ суб'єктам господарювання до позикового капіталу для покриття дефіциту оборотних коштів (короткострокові позики), або для фінансування придбання чи ремонту (модернізації) необоротних активів (довгострокові позики). Таким чином, банки відіграють визначну роль у стимулюванні ділової активності суб'єктів господарювання і стимулюванні розвитку економіки країни в цілому.

Докладно, види рахунків, що можуть відкриватися банками своїм клієнтам зазначені в ст. 7 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні». Відповідно до цієї статті, «банки мають право відкривати своїм клієнтам вкладні (депозитні), поточні рахунки, рахунки умовного зберігання (ескроу) та кореспондентські рахунки.

Поточний рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів і здійснення РКО за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України» [26].

Згідно ст. 1066 ЦК України, «за договором банківського рахунка банк зобов'язується приймати і зараховувати на рахунок, відкритий клієнтові (володільцеві рахунка), грошові кошти, що йому надходять, виконувати розпорядження клієнта про перерахування і видачу відповідних сум з рахунка та проведення інших операцій за рахунком. Банк має право використовувати грошові кошти на рахунку клієнта, гарантуючи його право безперешкодно розпоряджатися цими коштами. Банк не має права визначати та контролювати напрями використання грошових коштів клієнта та встановлювати інші обмеження його права щодо розпорядження грошовими коштами, не передбачені законом, договором між банком і клієнтом або умовами обтяження,

предметом якого є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку» [21].

Порядок вчинення операцій банком за поточним рахунком клієнта визначений в ст. 1068 ЦК України. «Банк зобов'язаний вчиняти для клієнта операції, які передбачені для рахунків даного виду законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту, якщо інше не встановлено договором банківського рахунка. Банк зобов'язаний зарахувати грошові кошти, що надійшли на рахунок клієнта, в день надходження до банку відповідного розрахункового документа, якщо інший строк не встановлений договором банківського рахунка або законом. Банк зобов'язаний за розпорядженням клієнта видати або перерахувати з його рахунка грошові кошти в день надходження до банку відповідного розрахункового документа, якщо інший строк не передбачений договором банківського рахунка або законом. Клієнт зобов'язаний сплатити плату за виконання банком операцій за рахунком клієнта, якщо це встановлено договором» [21].

Слід зазначити, що окрім рахунків фізичних осіб, фізичних осіб — підприємців, юридичних осіб, як резидентів так і нерезидентів країни, до поточних рахунків належать і бюджетні рахунки, які відкриваються підприємствам, установам, організаціям, що утримуються за рахунок бюджетів різних рівнів. При цьому рахунки можуть бути відкриті в національній або іноземній валюті.

Вкладний (депозитний) рахунок – рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання коштів, що передаються клієнтом банку в управління на встановлений строк та під визначений процент (дохід) відповідно до умов договору.

Відповідно до ст. 1058 ЦК України, «за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в

порядку, встановлених договором. Договір банківського вкладу укладається у письмовій формі. Письмова форма договору банківського вкладу вважається додержаною, якщо внесення грошової суми підтверджено договором банківського вкладу з видачею ощадної книжки або сертифіката чи іншого документа, що відповідає вимогам, встановленим законом, іншими нормативно-правовими актами у сфері банківської діяльності (банківськими правилами) та звичаями ділового обороту. У разі недодержання письмової форми договору банківського вкладу цей договір є нікчемним» [21].

В статті 1060 ЦК України зазначаються основні види банківських вкладів. Згідно з нею, «договір банківського вкладу укладається на умовах видачі вкладу на першу вимогу (вклад на вимогу) або на умовах повернення вкладу зі спливом встановленого договором строку (строковий вклад). Договором може бути передбачено внесення грошової суми на інших умовах її повернення».

За договором банківського вкладу на вимогу банк зобов'язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника. Умова договору банківського вкладу на вимогу про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною.

За договором банківського строкового вкладу банк зобов'язаний видати вклад та нараховані проценти за цим вкладом із спливом строку, визначеного у договорі банківського вкладу. Повернення вкладникові банківського строкового вкладу та нарахованих процентів за цим вкладом на його вимогу до спливу строку або до настання інших обставин, визначених договором, можливе виключно у випадках, якщо це передбачено умовами договору банківського строкового вкладу.

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу зі спливом строку, встановленого договором банківського вкладу, або повернення суми вкладу, внесеного на інших умовах повернення, після настання визначених договором обставин договір вважається продовженим на умовах вкладу на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

«Банк виплачує вкладникові проценти на суму вкладу в розмірі, встановленому договором банківського вкладу. Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплачувати проценти у розмірі облікової ставки НБУ.

Банк має право змінити розмір процентів, які виплачуються на вклади на вимогу, якщо інше не встановлено договором. У разі зменшення банком розміру процентів на вклади на вимогу новий розмір процентів застосовується до вкладів, внесених до повідомлення вкладників про зменшення процентів, зі спливом одного місяця з моменту відповідного повідомлення, якщо інше не встановлено договором.

Встановлений договором розмір процентів на строковий вклад або на вклад, внесений на умовах його повернення у разі настання визначених договором обставин, не може бути односторонньо зменшений банком, якщо інше не встановлено законом. Умова договору щодо права банку змінювати розмір процентів на строковий вклад в односторонньому порядку є нікчемною.

Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав. Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти» [21].

Відповідно до ч. 1 ст. 1076-1 ЦК України «за договором рахунка умовного зберігання (ескроу) банк зобов'язується приймати та зараховувати на рахунок умовного зберігання (ескроу), відкритий клієнту (володільцю рахунка), грошові кошти, отримані від володільця рахунка та/або від третіх осіб, та перераховувати такі кошти особі (особам), вказаній володільцем рахунка (бенефіціару або

бенефіціарам), або повернути такі кошти володільцю рахунка за настання підстав, передбачених договором рахунка умовного зберігання (ескроу)» [33].

Питання правової природи договору умовного депонування (ескроу) є доволі суперечливим. На перший погляд, ескроу нагадує агентський договір, на чому й акцентується увага в юридичній літературі. Зокрема, Л. Василевська зазначає, що «практично в усіх відомих правопорядках рахунок ескроу розглядається як договір *sui generis* (непоіменований договір) або як договір, котрий юридично закріплює агентування комісійного типу» [34].

Кредитний (позичковий) рахунок — рахунок, який відкривається банком для обліку наданих кредитів. Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» не надає визначення саме цьому виду рахунків, як самотійному, проте зважаючи на актуальність і поширеність кредитних операцій банків, неможливо не зазначити про існування цього окремого виду рахунків, на яких обліковуються не грошові кошти суб'єктів господарювання (позичальників), а їхні зобов'язання перед банком (кредитором).

Відповідно до ст. 345 ГК України, «кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту. Правові наслідки недійсності кредитного договору, а також недійсності договору застави, яким забезпечується виконання позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, визначаються ЦК України».

Кредити, які надаються банками, розрізняються за: строками користування (короткострокові – до одного року, середньострокові – до трьох років, довгострокові – понад три роки); способом забезпечення; ступенем ризику; методами надання; строками погашення; іншими умовами надання, користування або погашення.

«Банк здійснює контроль за виконанням умов кредитного договору, цільовим використанням, своєчасним і повним погашенням позички в порядку, встановленому законодавством. У разі якщо позичальник не виконує своїх зобов'язань, передбачених кредитним договором, банк має право зупинити подальшу видачу кредиту відповідно до договору» [22].

Окрім, в чистому вигляді, кредитних рахунків, поширеним є використання суб'єктами господарювання поточних рахунків з можливістю використання кредитних коштів (овердрафту), в обсязі і на умовах, передбачених договором овердрафту. Тобто, вказаний рахунок може використовуватись як звичайний поточний рахунок, але відмінність полягає в тому, що власник такого рахунку за недостатньої кількості власних коштів на рахунку має змогу здійснювати платежі із залученням кредитних коштів банку, з подальшим автоматичним поверненням боргу кредитній установі в разі надходження на цей рахунок власних коштів у вигляді платежу від контрагентів, або з інших джерел.

«Кореспондентський рахунок – рахунок, що відкривається одним банком іншому банку для здійснення міжбанківських переказів.

Відкриття кореспондентських рахунків здійснюється шляхом встановлення між банками кореспондентських відносин у порядку, що визначається НБУ, та на підставі відповідного договору. Кореспондентські рахунки можуть відкриватись банком у НБУ і банком в інших банках. Кореспондентський рахунок банку в територіальному управлінні НБУ відкривається на підставі договору на розрахунково-касове обслуговування і визначеного переліку реєстраційних документів.

Кореспондентські рахунки банків поділяються на рахунки «лоро» та «ностро». Кореспондентський рахунок лоро: — це кореспондентський рахунок, який відкриває комерційний банк банку-кореспонденту та за яким комерційний банк здійснює операції списання і зарахування коштів згідно з чинним законодавством України та укладеним договором. У банку-кореспонденті цей рахунок є кореспондентським рахунком «ностро».

«Для оформлення відкриття кореспондентського рахунка «лоро» банк-кореспондент подає комерційному банку заяву про відкриття кореспондентського рахунка і інші реєстраційні документи за згодою сторін» [35].

«Поточний рахунок виборчого фонду – рахунок, який відкривається банком клієнту на договірній основі для здійснення операцій, визначених ВК України» [36]. В даному випадку клієнтом може бути: кандидат на пост Президента України, зареєстрований ЦВК; політична партія, кандидати в народні депутати України, від якої включені до загальнодержавного, регіонального виборчих списків та зареєстровані ЦВК; кандидат у народні депутати України, включений політичною партією до загальнодержавного, регіонального виборчого списку та зареєстрований ЦВК; місцева організація політичної партії, кандидати в депутати, включені нею до відповідних виборчих списків та зареєстровані відповідною ТВК; кандидат у депутати, у тому числі включений до виборчого списку організації партії, кандидат на посаду сільського, селищного, міського голови, зареєстрований ТВК.

Порядок відкриття і закриття рахунків виборчих фондів затверджений Постановою Правління НБУ №102 від 15.07.2020 р. Відповідно до цього Порядку [37], «рахунки виборчих фондів клієнтів відкриваються в банках у національній валюті. Витрачання коштів із поточних рахунків виборчих фондів здійснюється відповідно до вимог ВК України виключно в безготівковій формі».

Договір банківського рахунку укладається між банком та клієнтом з урахуванням вимог, визначених Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [38].

Банк формує справу з юридичного оформлення рахунку з документів, що подаються клієнтом під час відкриття рахунку виборчого фонду, а також інформації, отриманої з офіційних та/або надійних джерел під час виконання вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та

фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [39] та нормативно-правового акта НБУ з питань фінансового моніторингу, та документів, що підтверджують повноваження представника (розпорядника) клієнта на розпорядження рахунком виборчого фонду клієнта. Справа з юридичного оформлення рахунку клієнта банку після його закриття має зберігатися банком протягом строку, встановленого законодавством з питань фінансового моніторингу.

«Банк не пізніше наступного робочого дня після дня відкриття рахунку виборчого фонду клієнта повідомляє в установленому законодавством України порядку:

1) ЦВК та НАЗК про відкриття рахунку виборчого фонду кандидата на пост Президента України, партії та його реквізити;

2) регіональне або територіальне представництво ЦВК та НАЗК про відкриття поточного рахунку власного виборчого фонду кандидата в народні депутати і його реквізити;

3) відповідну ТВК про відкриття рахунку виборчого фонду організації партії, кандидата в депутати, кандидата на посаду сільського, селищного, міського голови та його реквізити.

Банк відкриває рахунок виборчого фонду клієнту лише після здійснення його ідентифікації та верифікації банком. Ідентифікація та верифікація клієнта (його представника, розпорядника) здійснюється банком відповідно до вимог законодавства з питань фінансового моніторингу» [37].

Особливості режимів функціонування вкладних (депозитних), кредитних (позичкових) рахунків, поточних рахунків, поточних рахунків виборчих фондів та кореспондентських рахунків визначаються нормативно-правовими актами НБУ та договорами, що укладаються клієнтами та обслуговуючими їх банками.

1.3. Правове регулювання та особливості готівкових касових розрахунків та операцій з використанням електронних платіжних засобів

Готівкові розрахунки — це спосіб здійснення розрахунків, за якого платіж здійснюється паперовими грошима чи металевою монетою. Готівкові розрахунки регулюються положеннями ГК України [22], а також Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування і послуг» № 265/95-ВР від 06.07.1995 р. [40] і Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим постановою Правління НБУ від 29.12.2017 р. № 148 [23].

Д. О. Гетманцев під «готівковими розрахунками розуміє платежі готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб за реалізовану продукцію (продані товари, виконані роботи, надані послуги), а також за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна» [41].

Відповідно до ст. 3 Закону України №265/95-ВР, «суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або в безготівковій формі (із застосуванням електронних платіжних засобів, платіжних чеків, жетонів тощо) при продажу товарів (наданні послуг) у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, а також операції з приймання готівки для подальшого її переказу зобов'язані:

- проводити розрахункові операції на повну суму покупки (надання послуги) через зареєстровані, опломбовані у встановленому порядку та переведені у фіскальний режим роботи РРО або через зареєстровані фіскальним сервером контролюючого органу програмні РРО зі створенням у паперовій та/або електронній формі відповідних розрахункових документів, що підтверджують виконання розрахункових операцій, або у випадках, передбачених цим Законом, із застосуванням зареєстрованих у встановленому порядку розрахункових книжок;

- у разі незастосування РРО або програмних РРО у випадках, визначених цим Законом, проводити розрахунки з використанням книги обліку розрахункових операцій та розрахункової книжки з додержанням встановленого

порядку їх ведення, крім випадків, коли ведеться облік через електронні системи прийняття ставок, що контролюються у режимі реального часу центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів» [40].

Тож, відповідно до ст. 9 Закону України № 265/95-ВР, «РРО та/або програмні РРО, та розрахункові книжки не застосовуються:

- при здійсненні торгівлі продукцією власного виробництва (крім визначеної законом продукції) підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, крім підприємств торгівлі та громадського харчування, у разі проведення розрахунків у касах цих підприємств, установ і організацій з оформленням прибуткових і видаткових касових ордерів та видачею відповідних квитанцій, підписаних уповноваженою особою відповідного суб'єкта господарювання;

- при виконанні банківських операцій, крім: операцій з торгівлі валютними цінностями в готівковій формі, і деяких інших визначених законом;

- при продажу проїзних і перевізних документів, при продажу білетів державних лотерей, та квитків на відвідування культурно-спортивних і видовищних закладів;

- при продажу товарів (наданні послуг) платниками єдиного податку (фізичними особами – підприємцями), які не застосовують РРО та/або програмні РРО відповідно до ПК України» [42];

- «при здійсненні фізичними особами торгівлі продуктовими або промисловими товарами за готівкові кошти на ринках;

- при продажу у кіосках, з лотків та розносок газет, журналів та інших видань, листівок, конвертів, знаків поштової оплати, за умов визначених законом;

- при продажу води, молока, квасу, олії та живої риби з автоцистерн, цистерн, бочок та бідонів; страв та безалкогольних напоїв у їдальнях і буфетах загальноосвітніх навчальних закладів і професійно-технічних навчальних закладів під час навчального процесу;

- якщо в місці отримання товарів (надання послуг) операції з розрахунків у готівковій формі не здійснюються (склади, місця зберігання товарів, оптова торгівля тощо)» [40].

Не зважаючи на такі виключення О. Кравчук вважає, що: «Необхідність застосування попереднього програмування номенклатури та кількості товарів та послуг в реєстраторах розрахункових операцій – це комплекс технічних норм, які призводять іноді на практиці до виникнення проблемних питань у керівників юридичних осіб та у підприємців, які продають послуги за готівку» [43].

Розділ V Закону України №265/95-ВР встановлює адміністративно-господарські штрафи до суб'єктів господарювання за непроведення розрахунків через РРО, неоформлення розрахункового документа, проведення розрахункової операції без використання розрахункової книжки у встановлених випадках. Крім того, працівники суб'єктів господарювання за такі порушення притягуються до адміністративної відповідальності за ст. 155-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення [44].

Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні», затверджене постановою Правління НБУ № 148 від 29.12.2017 р. [23], «є обов'язковим для всіх суб'єктів господарювання України, включно із фізичними особами, і не поширюється лише на: іноземні дипломатичні представництва, представництва іноземних організацій, які не здійснюють підприємницької діяльності, банки та філії іноземних банків».

Згідно Постанови, «суб'єкти господарювання здійснюють розрахунки готівкою між собою і з фізичними особами через касу як коштами, одержаними як готівкова виручка, так і коштами, одержаними із банків. Зазначені розрахунки проводяться також шляхом переказу готівки для сплати відповідних платежів. Суб'єкти господарювання здійснюють облік операцій з готівкою у відповідних книгах обліку.

Суб'єкти господарювання мають право здійснювати розрахунки готівкою протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами:

- 1) між собою – у розмірі до 10000 (десяти тисяч) гривень включно;
- 2) з фізичними особами – у розмірі до 50000 (п'ятдесяти тисяч) гривень включно».

Зазначене обмеження стосується також розрахунків під час оплати за товари, придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок готівки, одержаної за допомогою електронного платіжного засобу.

Готівка, що надходить до кас, оприбутковується в день одержання готівки в повній сумі. Установа/підприємство, що здійснює операції з готівкою в національній валюті, ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) установлює, виходячи з потреби прискорення обігу готівки та своєчасного її надходження до кас банків. Банкам і фізичним особам-підприємцям ліміт каси та строки здавання готівкової виручки (готівки) не встановлюються.

Суб'єкти господарювання використовують готівкову виручку (готівку), у тому числі готівку, одержану з банку, для забезпечення потреб, що виникають у процесі їх функціонування, а також для проведення розрахунків з бюджетами та державними цільовими фондами за податками і зборами (обов'язковими платежами).

Установи/підприємства мають право зберігати у своїй касі готівку, одержану в банку для виплат, що належать до фонду оплати праці, а також пенсій, стипендій, дивідендів (доходу) понад установлений ліміт каси протягом п'яти робочих днів, уключаючи день одержання готівки в банку.

«Фізичні особи – довірені особи установ/підприємств - юридичних осіб, які відповідно до законодавства України одержали готівку з поточного рахунку із застосуванням корпоративного електронного платіжного засобу або особистого електронного платіжного засобу, використовують її за призначенням без оприбуткування в касі. Зазначені довірені особи подають до бухгалтерії установи/підприємства звіт про використання готівки разом із підтвердними документами в установлені строки і порядку, визначені для підзвітних осіб законодавством України, а також документи про одержання готівки з поточного

рахунку (чек банкомата, копія видаткового ордера, довідки за встановленими формами, сліп, квитанція торговельного терміналу) разом з невитраченим залишком готівки» [23].

Порядок оформлення касових операцій, який слід застосовувати уповноваженим працівникам суб'єктів господарювання, порядок ведення касової книги і обов'язки касира, порядок визначення строків здавання готівкової виручки (готівки) та ліміту каси, умови контролю за дотриманням порядку ведення операцій з готівкою визначаються у 3, 4, 5 та 6 розділах Положення «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні», затвердженого постановою Правління НБУ № 148 від 29.12.2017 р.

Деякі науковці до готівкових розрахунків прирівнюють розрахунки з використанням електронних платіжних засобів. Саме цей вид розрахунків набув широкої популярності серед чисельної кількості фізичних осіб — споживачів товарів і послуг, завдяки своїй простоті, зручності і доступності. Даний вид операцій врегульований Положенням про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням, затвердженим Постановою Правління НБУ № 705 від 05.11.2014 р. [46].

Згідно цього Положення, на території України застосовуються електронні платіжні засоби, емітовані учасниками внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем (резидентами та нерезидентами). Банк для здійснення емісії та еквайрингу електронних платіжних засобів, призначених для використання в Україні та за її межами, має право створювати внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи або укладати договори з платіжними організаціями платіжних систем про членство або про участь у цих системах.

Банки, які уклали договори з платіжними організаціями платіжних систем, зобов'язані надавати користувачам незалежно від їх місцезнаходження/місця проживання однаковий доступ до отримання послуг банку з переказу та отримання інформаційних послуг із використанням електронних платіжних

засобів, забезпечивши таку можливість у всіх відокремлених підрозділах банку, у яких здійснюється обслуговування рахунків користувачів.

Емісія електронних платіжних засобів (платіжних карток та ін.) у межах України проводиться виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи (найбільш популярні: VISA, MASTER CARD, MAESTRO) та отримали її дозвіл на виконання цих операцій (крім банків, які здійснюють емісію електронних платіжних засобів для використання в межах цих банків).

На думку К. М. Азізової: «Банківська платіжна картка – це ідентифікаційний засіб, за допомогою якого держателю картки дається можливість здійснення операцій по своєму рахунку. Основна функція платіжної картки – забезпечення ідентифікації особи, що її використовує, як суб'єкта платіжної системи» [47].

Користувачем може бути суб'єкт господарювання або фізична особа. Емітент має право надавати для здійснення платіжних та інших операцій:

- 1) особисті електронні платіжні засоби – фізичним особам, які не здійснюють підприємницької діяльності та їх довіреним особам;
- 2) корпоративні (бізнесові) електронні платіжні засоби – суб'єктам господарювання (юридичним особам або фізичним особам, які здійснюють підприємницьку діяльність, незалежну професійну діяльність).

Електронний платіжний засіб, за допомогою якого можна ініціювати переказ з рахунку користувача, має дозволяти ідентифікувати користувача. Ідентифікація користувача може здійснюватися за реквізитами електронного платіжного засобу, нанесеними на нього в графічному та електронному вигляді. Банк має право передати електронний платіжний засіб у власність користувача або надати йому в користування в порядку, визначеному договором про використання електронного платіжного засобу.

Договір укладається в письмовій формі (паперовій або електронній). Електронна форма договору має містити електронний підпис клієнта

(представника клієнта) та уповноваженої особи банку відповідно до вимог, установлених Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» [48], «Про електронні довірчі послуги» [49] та нормативно-правовим актом НБУ з питань застосування електронного підпису в банківській системі України. Договір може укладатися шляхом приєднання клієнта до публічної пропозиції укладення договору (оферта), розміщеної у загальнодоступному для клієнта місці в банку та на його офіційному сайті в мережі Інтернет.

Умови договору не мають містити вимогу про безумовну відповідальність користувача електронного платіжного засобу за неналежний переказ, за винятком, якщо доведено, що дії чи бездіяльність користувача призвели до втрати електронного платіжного засобу користувача, розголошення ПІНУ або іншої інформації, яка дає змогу ініціювати платіжну операцію.

Електронний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі, на будь-якому носії, що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання електронного переказу. Платіжна організація відповідної платіжної системи визначає вид електронного платіжного засобу (крім мобільного платіжного інструменту, реалізованого на програмній основі), що емітується банком, тип його носія ідентифікаційних даних (магнітна смуга, мікросхема тощо), реквізити, що наносяться на нього в графічному вигляді. Учасник платіжних систем має право розміщувати на платіжній картці одночасно дві і більше торговельні марки (знаки для товарів і послуг) платіжних систем відповідно до договорів з платіжними організаціями всіх платіжних систем, торговельні марки яких розміщені на платіжній картці. Ці договори мають містити правила виконання операцій з використанням платіжної картки.

Суб'єкти господарювання не мають права використовувати корпоративні електронні платіжні засоби для виплати заробітної плати, виплат соціального характеру.

Залежно від умов, за якими здійснюються платіжні операції з використанням електронних платіжних засобів, можуть застосовуватися дебетова, дебетово-кредитна та кредитна платіжні схеми.

Дебетова платіжна схема передбачає здійснення користувачем платіжних операцій з використанням електронного платіжного засобу в межах залишку коштів, що обліковуються на його рахунку.

Дебетово-кредитна платіжна схема передбачає здійснення користувачем платіжних операцій з використанням електронного платіжного засобу в межах залишку коштів, що обліковуються на його рахунку, а якщо їх недостатньо або немає, то за рахунок наданого банком кредиту.

Кредитна платіжна схема передбачає здійснення користувачем платіжних операцій з використанням електронного платіжного засобу за рахунок коштів, наданих йому банком у кредит або в межах кредитної лінії.

Користувач здійснює платіжні або інші операції за допомогою платіжного застосунку (програмного забезпечення, встановленого в технічному/мобільному пристрої, яке дає змогу держателю ініціювати платіжні або інші операції із використанням електронного платіжного засобу), який пропонується емітентом у порядку, визначеному в договорі з емітентом. Платіжний застосунок, який пропонується емітентом, має відповідати вимогам відповідної платіжної системи до технологій захисту здійснення операцій з використанням електронних платіжних засобів.

Крім того, банк має право здійснювати емісію електронних платіжних засобів у вигляді мобільного платіжного інструменту та обслуговування операцій з їх використанням, передбачених правилами платіжної системи, відповідно до умов договору та вимог Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням.

«Мобільний платіжний інструмент може бути реалізований в апаратно-програмному середовищі мобільного телефону або іншому бездротовому пристрої користувача, що обслуговує оператор телекомунікацій. Мобільні

платежі здійснюються користувачами за банківськими рахунками. Емітент має право давати користувачам змогу здійснювати мобільні платежі згідно з функціональними можливостями мобільних платіжних інструментів із використанням різних каналів телекомунікаційних мереж оператора, визначених правилами платіжних систем і договорами, і безконтактним способом» [46].

Окрім того, Положення регулює відносини, пов'язані із наданням такого виду послуг, як «еквайринг (англ. Acquiring) — діяльність фінансової установи, що включає здійснення розрахунків з підприємствами торгівлі (послуг) за операціями, що здійснюються з використанням платіжних карток через POS-термінали, і здійснення операцій по видачі готівки держателям банківських карток, що не є клієнтами кредитної організації. Еквайринг у межах України здійснюється виключно юридичними особами-резидентами, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи. Відповідно до Положення, еквайр зобов'язаний забезпечити технологічне, інформаційне обслуговування суб'єктів господарювання та інших осіб (торговців) і проведення розрахунків з ними за операції, які здійснені між торговцями та користувачами з використанням електронних платіжних засобів, на підставі договору. Договір між еквайром і торговцем надає право торговцю приймати до оплати електронні платіжні засоби певної платіжної системи з дотриманням її правил та виконувати інші операції, визначені цим договором. Договір між еквайром і торговцем не повинен містити обмежень щодо приймання електронних платіжних засобів інших емітентів та інших платіжних систем».

Готівкові розрахунки і операції з використанням електронних платіжних засобів (у вигляді пластикових карт або на інших носіях) здебільшого застосовуються фізичними особами і суб'єктами господарювання, які провадять свою підприємницьку діяльність у сферах роздрібно́ї торгівлі, надання послуг, електронної комерції. Існує тенденція до збільшення кількості операцій з використанням електронних платіжних засобів і кількості пластикових карт, що можна простежити в зведеній таблиці статистики НБУ за 2016–2019 роки

(Додаток А). Як підраховали в НБУ, за 2019 рік українці зробили 4,167 млрд транзакцій за допомогою платіжних карт на загальну суму майже 1,8 трлн. грн. За обсягом переважали перекази коштів з картки на картку, що в 2019 р. становили 762,6 млрд. грн., тобто 42% від загального обсягу операцій з платіжними картками (Додаток Б).

На думку Д. М. Гладких: «Поступове, проте активне впровадження в Україні елементів безготівкової економіки несе собою наступні очевидні переваги: для суб'єктів господарювання – мінімізація ризику шахрайських дій (підроблені банкноти, пограбування тощо); зростання обсягів продажу (за рахунок психологічного ефекту, адже фізична особа при готівкових розрахунках не може використати більше готівки, ніж фізично має, проте при користуванні кредитною картою зазвичай користується овердрафтом)» [50].

Таким чином, виявлена певна конкурентність між використанням готівки для розрахунків і електронних платіжних засобів у розрахунках, як альтернативі готівці. Останні мають чисельний ряд переваг, але потребують обов'язкової ідентифікації власників, тому «сумнівні» розрахункові операції, в яких використовуються грошові кошти, що мають незаконне походження, і надалі здійснюються з використанням готівки. На збільшення кількості операцій з використанням електронних платіжних засобів слід очікувати і в майбутньому, бо ця тенденція є сталою, а за масштабами — глобальною.

Аналіз чинних нормативно-правових актів і наукової літератури з господарського, цивільного, банківського, фінансового права дав змогу розкрити правову природу і надати наступну правову характеристику банківським рахункам і розрахункам між суб'єктами господарювання.

Рахунки — це встановленої законом форми записи в банках та інших уповноважених чинним законодавством фінансових установах, розпорядниках альтернативних платіжних систем (якщо мова йде про використання електронних грошей, криптовалют чи інших засобів платежу), на яких обліковуються зобов'язання банку (фінустанови) перед власником відповідного

рахунку, або зобов'язання власника рахунку перед банком (у випадку кредитних рахунків), виражені в еквіваленті національної грошової одиниці (гривні), або іноземної грошової одиниці, або дорогоцінного металу.

Розрахунки — це врегульовані правом суспільні відносини між суб'єктами господарювання, що виникають з метою передачі грошових коштів від одного суб'єкта до іншого в якості погашення майнових зобов'язань, або на інших договірних засадах. Поняття розрахунків охоплює як фізичну процедуру передачі банкнот або монет, так і списання грошової суми з банківського рахунку платника з подальшим її зарахуванням на банківський рахунок отримувача. Результатом таких правовідносин є фактичний перехід права володіння і розпорядження визначеною сумою грошових коштів від одного учасника правовідносин до іншого.

РОЗДІЛ 2

ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ І ВИКОРИСТАННЯ РАХУНКІВ, ЗДІЙСНЕННЯ РОЗРАХУНКІВ І ОБМЕЖЕННЯ ВІДПОВІДНИХ ОПЕРАЦІЙ

2.1. Правове регулювання порядку відкриття банківських рахунків і здійснення розрахунків суб'єктами господарювання

Порядок відкриття банківських рахунків для суб'єктів господарювання визначається Інструкцією про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів, затвердженою Постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492 [28].

Відповідно до цієї Інструкції, клієнти мають право відкривати рахунки в будь-яких банках України відповідно до власного вибору для забезпечення своєї господарської / підприємницької / інвестиційної / незалежної професійної діяльності / діяльності, яка не пов'язана з підприємницькою, і власних потреб. Клієнт для відкриття рахунку подає до банку документи, які на час їх подання мають бути чинними (дійсними) та їх оформлення має відповідати вимогам законодавства України.

Договір банківського рахунку, договір банківського вкладу та договір рахунку умовного зберігання (ескроу) укладаються в письмовій формі (паперовій або електронній). Договір банківського рахунку та договір банківського вкладу можуть укладатися шляхом приєднання клієнта до публічної пропозиції укладення договору (оферта), який розміщений у загальнодоступному для клієнта місці в банку та на його офіційному сайті в мережі Інтернет.

Як зазначає А. В. Череп: «У разі відкриття двох і більше поточних рахунків власник рахунку – суб'єкт підприємницької діяльності протягом 3 робочих днів з дня відкриття наступного рахунку визначає один з рахунків як основний, на якому обліковується заборгованість, що списується у беззаперечному порядку, і

повідомляє номер цього рахунка податковому органу за місцем своєї реєстрації та банкам, в яких відкриті додаткові рахунки» [51].

Текст заяви про відкриття поточного рахунку може бути зазначений у договорі банківського рахунку між банком і клієнтом у довільній формі, але із збереженням реквізитів, передбачених у відповідних додатках Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів (Додаток В).

Клієнт (крім фізичної особи, фізичної особи-підприємця та фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність) подає/надсилає до банку під час відкриття поточного рахунку перелік осіб, які відповідно до законодавства України (установчих документів юридичних осіб-резидентів) мають право розпоряджатися рахунком і підписувати розрахункові документи та документи, що підтверджують їх повноваження, у паперовій/електронній формі (засобами інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем) у порядку, визначеному внутрішніми документами банку.

Копії документів, які подаються до банку для відкриття рахунку, мають бути засвідчені в установленому законодавством України порядку. Уповноважений працівник банку має право засвідчувати своїм підписом копії документів, які подаються для відкриття рахунків, якщо клієнт пред'явив оригінали цих документів.

Банк формує справу з юридичного оформлення рахунку із документів, що подаються клієнтом під час відкриття рахунку, а також документів, що підтверджують повноваження представника (довіреної особи, розпорядника) клієнта на розпорядження рахунком клієнта.

Відкриття нового рахунку клієнту, який уже має в цьому банку рахунок, був ідентифікований та верифікований банком і сформована справа з юридичного оформлення рахунку, може здійснюватися банком на підставі поданих клієнтом за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем документів в електронній формі.

Вимоги щодо створення, зберігання електронних документів та використання електронних підписів під час відкриття та закриття банками рахунків клієнтів у випадках, передбачених цією Інструкцією, регулюються Законами України «Про електронні документи та електронний документообіг» [48], «Про електронні довірчі послуги» [49] та нормативно-правовим актом НБУ з питань застосування електронного підпису в банківській системі України.

За поточними рахунками, що відкриваються банками суб'єктам господарювання у національній валюті, здійснюються всі види РКО відповідно до умов договору та вимог законодавства України. Забороняється використовувати поточні рахунки фізичних осіб, що відкриваються для власних потреб, для проведення операцій, пов'язаних із здійсненням підприємницької та незалежної професійної діяльності. За поточними рахунками в національній валюті фізичних осіб – резидентів здійснюються всі види РКО відповідно до умов договору та вимог законодавства України, які не пов'язані із здійсненням підприємницької та незалежної професійної діяльності.

Клієнти банків здійснюють валютні операції за рахунками відповідно до валютного законодавства та нормативно-правових актів НБУ з питань здійснення операцій з валютними цінностями.

При відкритті чи закритті рахунку клієнта Банк зобов'язаний:

1) «надіслати повідомлення до відповідного контролюючого органу про відкриття або закриття рахунку клієнта банку - платника податків та проводити видаткові операції за рахунком такого клієнта в порядку, визначеному статтею 69 ПК України [42].

2) перевірити під час відкриття або закриття рахунку фізичної особи наявність інформації про внесення такої особи до Єдиного реєстру боржників. Банк надсилає повідомлення у встановленому законодавством України порядку органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю про відкриття або закриття рахунку клієнта – фізичної особи, внесеної до Єдиного реєстру боржників, у день відкриття або закриття рахунку;

3) повідомити державного виконавця, приватного виконавця про відкриття рахунку клієнту, щодо якого є публічне обтяження рухомого майна, накладене державним виконавцем, приватним виконавцем.

4) повідомити державного або приватного виконавця про відкриття кореспондентського рахунку банку-кореспондента, щодо якого є публічне обтяження рухомого майна, накладене державним або приватним виконавцем, та зупинити власні видаткові операції банку-кореспондента з такого рахунку на суму обтяження. Повідомлення про відкриття кореспондентського рахунку банк зобов'язаний видати уповноваженій особі банку-кореспондента під підпис для його надання державному або приватному виконавцю. Банк-кореспондент зобов'язаний подати до банку документи, що підтверджують отримання державним або приватним виконавцем повідомлення про відкриття кореспондентського рахунку. Відновлення власних видаткових операцій за кореспондентським рахунком банку-кореспондента здійснюється відповідно до законодавства України;

5) подати в установленому законодавством України порядку повідомлення про відкриття/закриття рахунку політичної партії / місцевої організації політичної партії до Рахункової палати України та НАЗК за формою, наведеною в додатку 1 до Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків – резидентів і нерезидентів.

Днем відкриття поточного/кореспондентського рахунку клієнта вважається дата, що зазначена банком на заяві про відкриття цього рахунку в розділі «Відмітки банку» або в договорі про встановлення кореспондентських відносин.

Банк зобов'язаний з метою здійснення ідентифікації і верифікації суб'єкта господарювання під час укладення договору банківського вкладу, договору банківського рахунку, договору рахунку умовного зберігання (ескроу) отримувати відомості, що містяться про суб'єкта господарювання в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців і громадських

формувань, та установчі документи юридичних осіб у вигляді безоплатного доступу через портал електронних сервісів. Банк отримує установчі документи юридичної особи шляхом їх пошуку за кодом доступу, наданим/введеним представником юридичної особи. Банк зберігає отримані з Єдиного державного реєстру відомості про суб'єкта господарювання та установчі документи юридичної особи в порядку, визначеному внутрішніми документами банку.

Визначений окремий порядок відкриття поточного рахунку суб'єкту господарювання, юридичній особі – нерезиденту, представництву юридичної особи – нерезидента в Україні.

Додатково подається клопотання юридичної особи – резидента, якщо відкривається поточний рахунок її відокремленому підрозділу.

Фізична особа-підприємець, яка не має рахунків у цьому банку, має пред'явити паспорт або інший документ, що посвідчує особу та документ, виданий відповідним контролюючим органом, що засвідчує його реєстрацію в Державному реєстрі фізичних осіб – платників податків. Банк відкриває поточний рахунок для здійснення підприємницької діяльності фізичній особі-підприємцю на підставі заяви про відкриття поточного рахунку, що підписана фізичною особою-підприємцем або її представником» [28].

Як зазначалось у першому розділі роботи, «переважна більшість розрахунків між суб'єктами господарювання відбувається у формі безготівкових розрахунків». Порядок здійснення відповідних розрахунків встановлений в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженій Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22 [52].

Інструкція встановлює загальні правила, види і стандарти розрахунків клієнтів банків та банків у грошовій одиниці України на території України, що здійснюються за участю банків.

Інструкцією визначено, що: «Безготівкові розрахунки — це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів,

унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді» [52]. Проте, зазвичай банки встановлюють мінімальну комісію за проведення платіжних доручень з використанням клієнт-банку і підвищену комісію за обробку аналогічних документів у паперовому вигляді. Така різниця зумовлена прагненням банків перевести більшість своїх клієнтів на дистанційне обслуговування з метою підвищення оперативності та якості обслуговування, а також оптимізації своїх операційних витрат.

Доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків банки приймають до виконання виключно в межах залишку коштів на цих рахунках або якщо договором між банком та платником передбачено їх приймання та виконання в разі відсутності/недостатності коштів на цих рахунках.

Інструкція встановлює правила використання під час здійснення розрахункових операцій таких видів платіжних інструментів: меморіального ордера, платіжного доручення, платіжної вимоги-доручення, платіжної вимоги, розрахункового чека, інкасового доручення (розпорядження). За однотипними операціями банки можуть складати зведені меморіальні ордери відповідно до вимог, визначених нормативно-правовим актом НБУ з організації операційної діяльності в банках України, і внутрішніх процедур банку. Використання векселів та електронних платіжних засобів регулюється законодавством України, у тому числі нормативно-правовими актами НБУ.

Клієнти банків для здійснення розрахунків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів. Доручення платників про списання коштів зі своїх рахунків і зарахування коштів на рахунки отримувачів банки здійснюють у термін, установлений законодавством України. За несвоєчасне списання/зарахування коштів з/на рахунків(и) клієнтів банки несуть відповідальність згідно із законодавством України та укладеними договорами. Платник несе

відповідальність перед банком, що його обслуговує, згідно з укладеним між ними договором.

Спірні питання між банками та їх клієнтами розглядаються ними відповідно до законодавства України. Платники й отримувачі коштів здійснюють контроль за своєчасним проведенням розрахунків та розглядають претензії, що виникли, без участі банку.

Банк приймає від платника розрахунковий документ на переказ коштів за договорами про закупівлі за товари, роботи і послуги відповідно до вимог Законів України «Про публічні закупівлі» [53] та «Про банки і банківську діяльність» [25].

Банк, який у випадках, передбачених ПК України, виконує функцію податкового агента, списує кошти з рахунку платника в порядку, визначеному внутрішніми процедурами банку.

Відповідальність за правильність заповнення реквізитів розрахункового документа несе особа, яка оформила цей документ і подала до обслуговуючого банку. Банк перевіряє відповідність заповнення реквізитів розрахункових документів клієнтів, крім інкасових доручень (розпоряджень), вимогам додатка 9 до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Розрахунковий документ (за винятком розрахункового чека) виписується в кількості примірників, потрібних для всіх учасників безготівкових розрахунків, з використанням електронно-обчислювальних і друкарських машин за один раз. Дозволяється заповнення розрахункового документа власноручно. Під час підписування розрахункового документа не дозволяється використання факсиміле, а також виправлення та заповнення розрахункового документа в кілька прийомів.

Клієнт, виходячи з технічних можливостей своїх та обслуговуючого банку, може подавати до банку розрахункові документи як на паперових носіях, так і у вигляді електронних розрахункових документів, використовуючи системи дистанційного обслуговування. Спосіб подання клієнтом документів до банку

передбачається в договорі банківського рахунку. Банк, що обслуговує платника із застосуванням систем дистанційного обслуговування, зобов'язаний перевірити відповідність номера рахунку платника і його коду, що зазначені в електронному розрахунковому документі, і приймати цей документ до виконання, лише якщо вони належать цьому платнику.

Розрахункові документи приймаються банками без обмеження їх максимальної або мінімальної суми, крім випадків, передбачених чинним законодавством, у тому числі нормативно-правовими актами НБУ» [52].

Платіжне доручення (Додаток Г) є найпопулярнішим і найпростішим платіжним інструментом, при використанні якого платник доручає банку, в якому в нього відкритий рахунок, списати з власного рахунку певну суму коштів на користь отримувача, шляхом зарахування цих коштів на рахунок отримувача.

Банк у договорі з платником – фізичною особою має право передбачати можливість подання цим платником платіжного доручення в довільній формі, яке має містити такі обов'язкові реквізити: назву документа; дату складання і номер; прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), код платника та номер його рахунку; найменування банку платника; найменування/прізвище, ім'я, по батькові (за наявності), код отримувача та номер його рахунку; найменування банку отримувача; суму цифрами та словами; призначення платежу; підпис платника.

Платник має право зазначати в платіжному дорученні дату валютування, яка не може бути пізніше 10 календарних днів після складання платіжного доручення. Банк отримувача до настання дати валютування, що зазначена в електронному розрахунковому документі, зараховує переказані кошти на відповідний рахунок і не пізніше наступного робочого дня згідно з порядком, передбаченим у договорі, повідомляє отримувача про надходження на його адресу коштів та дату їх валютування. Операцію з перерахування коштів з відповідного рахунку на рахунок отримувача банк отримувача оформляє меморіальним ордером, у реквізиті "Призначення платежу" якого зазначає номер

і дату електронного розрахункового документа, а також повторює текст реквізиту «Призначення платежу» цього електронного розрахункового документа.

Реквізит «"Призначення платежу» платіжного доручення заповнюється платником так, щоб надавати повну інформацію про платіж та документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів отримувачу.

Банк приймає від платника платіжні доручення та інші розрахункові документи, грошовий чек на перерахування (видачу) коштів для виплати заробітної плати в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, за погодженням із НБУ та центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення.

Банк не перевіряє правильність нарахування, обчислення і строків сплати єдиного внеску. Відповідальність за порушення порядку нарахування, обчислення і строків сплати єдиного внеску несе платник. Платник, який перебуває на казначейському обслуговуванні, подає до банку, у якому відкрито рахунок для обліку коштів, що перераховуються Державною казначейською службою України для здійснення цільових виплат готівкою, лише грошовий чек на отримання заробітної плати.

Банк приймає розрахункові документи на виплату оподаткованого доходу, визначеного розділом IV ПК України [42], лише за умови одночасного подання податковим агентом розрахункового документа на перерахування до бюджету утриманого податку на доходи фізичних осіб із суми доходу або документального підтвердження їх сплати раніше.

«Якщо фізична особа не має рахунку в банку або розрахунки безпосередньо з фізичною особою чи підприємством через банк неможливі, то платник також може здійснювати розрахунки з ними через підприємство поштового зв'язку шляхом перерахування відповідної суми на рахунок з

переказних операцій підприємства зв'язку. Взаємовідносини між підприємствами зв'язку, платниками та отримувачами, що стосуються здійснення підприємствами зв'язку переказу коштів, регулюються відповідними нормативно-правовими актами Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта» [52].

Таким чином, порядок відкриття банківських рахунків і порядок здійснення розрахунків суб'єктами господарювання визначені і деталізовані в інструкціях НБУ № 492 від 12.11.2003 р. і № 22 від 21.01.2004 р. відповідно і є обов'язковими для банків і всіх учасників розрахункових відносин на території України.

2.2. Обмеження права розпорядження рахунками

Відповідно до ст. 1074 ЦК України [21], «обмеження прав клієнта щодо розпоряджання грошовими коштами, що знаходяться на його рахунку, не допускається, крім випадків обмеження права розпоряджання рахунком за рішенням суду або в інших випадках, встановлених законом або умовами обтяження, предметом якого є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на рахунку, а також у разі зупинення фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, замороження активів, що пов'язані з тероризмом та його фінансуванням, розповсюдженням зброї масового знищення та його фінансуванням, передбачених законом. Банк не має права встановлювати заборону на встановлення обтяження, але може встановлювати розумну винагороду.

Після отримання банком письмового повідомлення обтяжувача про наявність підстав для звернення стягнення на предмет обтяження, яким є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку, клієнт за

відповідним договором банківського рахунка не вправі без письмової згоди обтяжувача надавати банку розпорядження, а банк не вправі їх виконувати, якщо в результаті розмір грошових коштів на рахунку буде меншим за розмір забезпеченої обтяженням вимоги обтяжувача. Банк не перевіряє наявність підстав, зазначених в отриманому ним від обтяжувача повідомленні.

Якщо на момент отримання банком розпорядження клієнта банк був письмово повідомлений клієнтом про існування обтяження, банк, який порушив вимоги ст. 1074 ЦК України, відповідає перед обтяжувачем у розмірі грошових коштів, списаних ним з рахунка на виконання розпорядження клієнта. Згода обтяжувача може бути виражена у загальній формі та/або містити умови, за яких така згода вважається наданою. Така згода може бути включена до умов договору, яким встановлюється обтяження майнових прав на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку».

Відповідно до статті 1071 ЦК України [21] «кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його доручення на підставі рішення суду, а також у випадках, установлених законом. Примусове списання коштів банки виконують з рахунків, які відкриті клієнтами в банках відповідно до нормативно-правових актів НБУ з питань відкриття і закриття рахунків. Примусове списання коштів з рахунків, на яких обліковуються кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів або бюджетних установ, здійснюється органами, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України.

У разі надходження до банку платіжних вимог на примусове списання коштів з цих рахунків вони передаються для виконання відповідному органу, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, якщо це передбачено договором між банком та органом, що здійснює казначейське обслуговування бюджетних коштів, або повертаються стягувачу без виконання.

Примусове списання коштів з рахунків платників ініціюють стягувачі (орган державної виконавчої служби (державні виконавці) та приватні виконавці)

на підставі виконавчих документів, установлених законами України. За необґрунтованість примусового списання коштів, недостовірність даних, зазначених у платіжній вимозі, стягувач несе відповідальність згідно із законодавством України.

Для примусового списання коштів стягувач оформляє не менше ніж у трьох примірниках платіжну вимогу за формою, наведеною в додатку 5, згідно з вимогами щодо заповнення реквізитів розрахункових документів, що викладені в додатку 9 до Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженій Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22.

У реквізиті «Призначення платежу» платіжної вимоги стягувач зазначає назву, дату видачі та номер (якщо він присвоєний) виконавчого документа. Якщо в реквізиті «Призначення платежу» платіжної вимоги зазначено характер сум, що підлягають списанню згідно з виконавчим документом, то платіжна вимога виконується відповідно до черговості списання коштів, передбаченій у ст. 1072 ЦК України.

Так, відповідно до ст. 1072 ЦК України, «банк виконує розрахункові документи відповідно до черговості їх надходження та виключно в межах залишку грошових коштів на рахунку клієнта, якщо інше не встановлено договором між банком і клієнтом. У разі одночасного надходження до банку кількох розрахункових документів, на підставі яких здійснюється списання грошових коштів, банк списує кошти з рахунку клієнта у такій черговості:

1) у першу чергу списуються грошові кошти на підставі рішення суду для задоволення вимог про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, а також вимог про стягнення аліментів;

2) у другу чергу списуються грошові кошти на підставі рішення суду для розрахунків щодо виплати вихідної допомоги та оплати праці особам, які працюють за трудовим договором (контрактом), а також виплати за авторським договором;

3) у третю чергу списуються грошові кошти на підставі інших рішень суду;

4) у четверту чергу списуються грошові кошти за розрахунковими документами, що передбачають платежі до бюджету;

5) у п'яту чергу списуються грошові кошти за іншими розрахунковими документами в порядку їх послідовного надходження».

«У разі одночасного надходження до банку розрахункового документа, наданого відповідно до умов обтяження, предметом якого є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку, та іншого розрахункового документа, на підставі якого здійснюється списання грошових коштів, банк списує кошти з рахунка клієнта позачергово за розрахунковим документом, наданим відповідно до умов такого обтяження. У разі одночасного надходження до банку декількох розрахункових документів, наданих відповідно до умов обтяжень, предметом яких є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на банківському рахунку, банк списує кошти з рахунка клієнта за такими розрахунковими документами згідно з пріоритетом відповідних обтяжень» [21].

Виконавчий документ, на підставі якого оформлено платіжну вимогу, банку не подається. Платіжну вимогу стягувач подає до банку, що його обслуговує, разом із двома примірниками реєстру платіжних вимог. Банк, що обслуговує стягувача, приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника – протягом 30 календарних днів з дати їх складання. Якщо платник і стягувач обслуговуються в різних банках, то банк, що обслуговує стягувача, надсилає банку платника не менше ніж два примірники платіжної вимоги на примусове списання коштів. Крім того, стягувачу повертається не менше ніж один примірник платіжної вимоги та реєстру платіжних вимог. Один примірник реєстру платіжних вимог залишається в банку, що обслуговує стягувача.

Якщо стягувач сам надсилає до банку платника платіжну вимогу на примусове списання коштів, то банк, що обслуговує стягувача, повертає стягувачу всі примірники платіжної вимоги та не менше ніж один примірник

реєстру. Примірник реєстру платіжних вимог із написом про одержання примірників платіжної вимоги, засвідчений підписом стягувача, залишається в банку, що обслуговує стягувача.

Банк платника приймає до виконання платіжну вимогу стягувача незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника і не має права повертати її в разі неподання стягувачем реєстру платіжних вимог. Банк платника в платіжній вимозі не перевіряє заповнення реквізитів. Банк платника в платіжній вимозі має право робити виправлення в номері рахунку платника, найменуванні банку платника в разі їх зміни з ініціативи банку платника (у зв'язку з реорганізацією банку, зміною в банку правил бухгалтерського обліку, виконанням банком вимог законодавства).

У разі недостатності коштів на рахунку платника банк виконує платіжну вимогу в межах залишку коштів. Часткову оплату платіжної вимоги банк оформляє меморіальним ордером, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає номер і дату платіжної вимоги, яку частково сплачено, суму, що залишилася до сплати, та повторює текст, що наведений у реквізиті «Призначення платежу» цієї платіжної вимоги. Для підтвердження часткової оплати відповідальний виконавець на примірнику платіжної вимоги окреслює реквізит «Сума» та зазначає на зворотному боці дату, суму часткового платежу, засвідчуючи це своїм підписом. Примірник платіжної вимоги, на підставі якого здійснено часткову оплату, залишається на зберіганні в банку платника.

«Банк не пізніше ніж наступного робочого дня повідомляє платника про надходження платіжної вимоги на примусове списання коштів з його рахунку, якщо умова про таке повідомлення передбачена договором банківського рахунку цього платника (у порядку, передбаченому договором)» [52].

В главі IX Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженій Постановою Правління НБУ від 21.01.2004 р. № 22, визначено порядок виконання банками заходів щодо арешту коштів на рахунках клієнтів.

Виконання банком арешту коштів, що зберігаються на рахунку клієнта, здійснюється за постановою про арешт коштів державного виконавця/приватного виконавця, судовим рішенням (у тому числі рішенням, ухвалою, постановою суду) чи ухвалою слідчого судді, суду, постановленою під час здійснення кримінального провадження.

Банк приймає до виконання документ про арешт коштів, який доставлено до банку самостійно виконавцем (представником/повіреном, помічником приватного виконавця), слідчим, представником суду, слідчого судді, прокурора, контролюючого органу або які надійшли рекомендованим або цінним листом, відправником якого є виконавець, суд, слідчий суддя, прокурор, контролюючий орган. Банк також приймає до виконання постанову про арешт коштів, надіслану виконавцем у формі електронного документа, з дотриманням вимог законодавства України з питань електронного документообігу, електронних довірчих послуг, захисту інформації.

Банк накладає арешт на кошти, що обліковуються за рахунками, відкритими клієнтами банку, відповідно до нормативно-правових актів НБУ з питань відкриття і закриття рахунків. Арешт на підставі документа про арешт коштів може бути накладений на всі кошти, що є на всіх рахунках клієнта банку, без зазначення конкретної суми, або на суму, що конкретно визначена в цьому документі. Якщо в документі про арешт коштів не зазначений конкретний номер рахунку клієнта, на кошти якого накладений арешт, але обумовлено, що арешт накладено на кошти, що є на всіх рахунках, то для забезпечення суми, визначеної цим документом, арешт залежно від наявної суми накладається на кошти, що обліковуються на всіх рахунках клієнта, які відкриті в банку, або на кошти на одному/кількох рахунку/ах.

Банк здійснює арешт коштів на рахунку клієнта, операції за яким були зупинені відповідно до статті 6 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [26], на підставі постанови виконавця, яка надійшла до банку після повідомлення банком виконавця про відкриття клієнтом цього рахунку.

Банк, у якому відкрито рахунок/рахунки клієнта, уживає заходів щодо забезпечення виконання документа про арешт коштів після отримання документа про арешт коштів. На документі про арешт коштів, який надійшов до банку після закінчення операційного дня, ставиться штамп "Вечірня", і забезпечення виконання цього документа банк здійснює в межах залишків коштів на рахунку на початок наступного операційного дня.

Залежно від наявності/відсутності коштів на рахунку клієнта, на кошти якого накладено арешт, банк здійснює такі дії:

- «якщо на рахунку є кошти в сумі, що визначена документом про арешт коштів, то банк арештовує їх на цьому рахунку та продовжує виконання операцій за рахунком клієнта. Документ про арешт коштів банк обліковує на відповідному позабалансовому рахунку;

- якщо на рахунку клієнта недостатньо визначеної документом про арешт коштів суми коштів, то банк арештовує на цьому рахунку наявну суму коштів, обліковує цей документ на відповідному позабалансовому рахунку і не пізніше ніж наступного робочого дня письмово повідомляє орган/виконавця, який надіслав документ про арешт коштів, про недостатність коштів для його виконання;

- якщо на рахунку клієнта немає коштів для забезпечення виконання документа про арешт коштів, то банк обліковує його на відповідному позабалансовому рахунку і не пізніше ніж наступного робочого дня письмово повідомляє орган/виконавця, який надіслав документ про арешт коштів, про відсутність коштів для його виконання».

Під час дії документа про арешт коштів банк протягом операційного дня відповідно до статті 59 Закону України «Про банки і банківську діяльність» [25] «зупиняє видаткові операції за рахунком клієнта та здійснює арешт усіх надходжень на рахунок клієнта до забезпечення суми коштів, що зазначена в документі про арешт коштів, або до отримання передбачених законодавством документів про зняття арешту з коштів».

Якщо на кошти накладено арешт і на рахунку арештована сума коштів менша, ніж та, що зазначена в документі про арешт коштів, то банк не приймає до виконання платіжні доручення клієнта і повертає їх. Якщо під час дії документа про арешт коштів до банку протягом операційного дня надійшли інші документи про арешт коштів, то він виконує їх у порядку надходження.

Кошти, що арештовані на рахунку клієнта, забороняється використовувати до надходження платіжної вимоги/інкасового доручення (розпорядження) за тим виконавчим документом, для виконання якого накладався арешт, або до отримання передбачених законодавством документів про зняття арешту з коштів. Якщо до банку надійде платіжна вимога/інкасове доручення (розпорядження) за іншим виконавчим документом, ніж той, для забезпечення виконання якого накладено арешт, і на цьому рахунку немає інших (крім арештованих) коштів, то банк повертає такий розрахунковий документ без виконання. У разі надходження до банку платіжної вимоги/інкасового доручення (розпорядження) за тим виконавчим документом, для забезпечення виконання якого на кошти клієнта накладено арешт, банк виконує її в повній або частковій сумі в межах наявної арештованої суми на рахунку.

До арешту суми в розмірі, який визначений документом про арешт коштів, банк продовжує арештовувати кошти, що надходять на рахунок клієнта, та виконує платіжні вимоги/інкасові доручення (розпорядження) щодо списання коштів з урахуванням тієї суми, яку раніше частково списано на підставі платіжних вимог/інкасових доручень (розпоряджень) за тим виконавчим документом, для забезпечення якого було накладено арешт на кошти на рахунку клієнта. Банк після списання за платіжною вимогою/інкасовим дорученням (розпорядженням) суми в розмірі, який визначений документом про арешт коштів, списує цей документ з відповідного позабалансового рахунку та, якщо немає на обліку за позабалансовим рахунком інших документів про арешт коштів, проводить операції за рахунком клієнта.

«У разі закриття рахунку за ініціативою банку або клієнта, у тому числі у випадках реорганізації юридичних осіб, арешт, накладений на кошти, не припиняється і документ про їх арешт продовжує обліковуватися за відповідним позабалансовим рахунком. У разі закриття рахунку на підставі документа, виданого державним реєстратором у порядку, установленому законодавством України, який підтверджує державну реєстрацію припинення юридичної особи або на підставі інформації, отриманої банком з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань у вигляді безоплатного доступу через портал електронних сервісів про державну реєстрацію припинення юридичної особи, банк списує вже прийняті до виконання документи про арешт коштів з відповідного позабалансового рахунку та повертає їх без виконання органу/виконавцеві, який надіслав документ про арешт коштів із зазначенням причини повернення.

Банк здійснює зняття арешту з коштів за постановою виконавця про зняття арешту з коштів, прийнятою відповідно до законодавства України, за рішенням суду, ухвалою слідчого судді, суду або постановою прокурора, які доставлені до банку самостійно виконавцем (представником/повіреном, помічником приватного виконавця), слідчим, представником суду, слідчого судді, прокурора, контролюючого органу, або які надійшли рекомендованим або цінним листом, відправником якого є виконавець, суд, слідчий суддя, прокурор, контролюючий орган. Банк також приймає до виконання постанову виконавця про зняття арешту з коштів, надіслану у формі електронного документа, з дотриманням вимог законодавства України з питань електронного документообігу, електронних довірчих послуг, захисту інформації» [52].

Таким чином, до основних заходів з обмеження права розпорядження рахунками належать примусове стягнення і арешт грошових коштів на рахунках, які здійснюються за постановою державного виконавця/приватного виконавця, судовим рішенням (у тому числі рішенням, ухвалою, постановою суду) чи ухвалою слідчого судді, суду у відповідності до законодавства України.

2.3. Практика судового вирішення спорів щодо накладення і зняття арештів на рахунки суб'єктів господарювання

Справи щодо накладення і зняття арештів на рахунки в банках розглядаються судами за різних форм судочинства: в цивільному, господарському, кримінальному і адміністративному процесах; а учасниками, щодо яких застосовуються відповідні заходи, можуть бути фізичні особи, фізичні особи — підприємці, юридичні особи, безпосередньо банки.

Як показує практика, рішення суду про арешт грошових коштів на рахунках в банках виноситься, як правило, з метою забезпечення позову (цивільного або господарського), або є одним із заходів забезпечення кримінального провадження.

Існує чимало справ, які ґрунтуються на тому, що суб'єкти господарювання висувають позовні вимоги до банків про зобов'язання тих вчинити дії щодо зняття арешту з грошових коштів на рахунках, який було встановлено на час порушення кримінальної справи; проте, не було знято не зважаючи на відмову органу дізнання від порушення кримінальної справи, або скасування її судом апеляційної інстанції.

Так, у справі № 2506/2239/2012 від 10.05.2012 р. [54] «Деснянський районний суд м. Чернігова розглядав у відкритому судовому засіданні в залі суду в м.Чернігові справу за скаргою адвоката ОСОБА_1 на дії органу дізнання. Згідно постанови старшого слідчого в особливо важливих справах Головного слідчого управління МВС України від 17.06.2010 р. була порушена кримінальна справа №24-174 за фактом створення суб'єкта підприємницької діяльності ТОВ «Інтерєврогруп» з метою прикриття незаконної діяльності, яке заподіяло ПАТ «Банк Демарк» велику матеріальну шкоду за ознаками складу злочину, передбаченому ст. 205 ч. 2 КК України [55], котра в подальшому, а саме 09.11.2011р. постановою Печерського районного суду м. Києва була скасована.

Зазначена постанова суду в апеляційному порядку не оскаржувалась та набрала законної сили 16.11. 2011 р., що передбачало її виконання.

За час проведення досудового слідства по даній кримінальній справі 12.08.2010 р. Печерським районним судом м. Києва був накладений арешт на грошові кошти, що належать ряду суб'єктів господарювання, та знаходяться на їхніх рахунках, відкритих у ПАТ «Банк «Демарк» МФО353575, також була уведена заборона проведення видаткових операцій по їхніх рахунках».

Суд, вивчивши скаргу, заслухавши представника заявника, думку прокурора, дослідивши надані матеріали про відмову в порушенні кримінальної справи, у рамках яких, на час порушення кримінальної справи й до скасування постанови про таке, були дійсно накладені арешти на кошти юридичних осіб, що знаходяться в банках, прийшов до висновку, що скарга обґрунтована на законі, у зв'язку з чим підлягає задоволенню.

Суд постановив скасувати арешти на грошові кошти, які належать 21 суб'єкту господарювання, що знаходяться на відкритих у ПАТ «Банк «Демарк» МФО 353575 рахунках.

Так само, «на користь позивача виніс рішення Господарський суд м. Києва у справі № 910/12293/17 від 22.09.2017 р. [56] Позивач, ТОВ «Азовбудкомплект», висунув вимоги до ПАТ КБ "Приватбанк" про зобов'язання вчинити дії, а саме здійснити зняття арешту, накладеного ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 15.06.2015 у справі №263/3472/15-к на грошові кошти, що знаходяться на рахунках позивача відкритих в Маріупольській філії ПАТ КБ «Приватбанк». Суд встановив, що ухвалою слідчого судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області від 30 березня 2015 року у справі 263/3472/15-к накладено арешт на видаткову частину рахунків, відкритих ТОВ «Азовбудкомплект» в Маріупольській філії ПАТ КБ «Приватбанк», шляхом заборони перераховувати грошові кошти з вказаних рахунків. Судом встановлено, що вказана ухвала слідчого судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області від 30 березня 2015 року у справі 263/3472/15-к

була оскаржена ТОВ «Азовбудкомплект» до Апеляційного суду Донецької області».

Так, ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 15.06.2015 у справі 263/3472/15-к апеляційну скаргу ТОВ «Азовбудкомплект» задоволено частково; ухвалу слідчого судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області від 30 березня 2015 року про арешт майна скасовано та постановлено нову ухвалу, якою задоволено клопотання старшого слідчого 2-го ВКР СУ ФР Маріупольської ОДПІ ГУ Міндоходів у Донецькій області про арешт майна: накладено арешт на грошові кошти у розмірі 4141564,00 грн., які знаходяться на рахунках відкритих ТОВ «Азовбудкомплект» в Маріупольській філії ПАТ КБ «Приватбанк»; заборонено розпоряджатися вказаними грошовими коштами, які знаходяться на рахунках на які накладено арешт.

Дана ухвала мотивована тим, що слідчим суддею було накладено арешт на рахунки, відкриті ТОВ «Азовбудкомплект», хоча в переліку того, на що може бути накладено арешт, відповідно до ч. 3 ст. 170 КПК України [57], «рахунки не відносяться, у зв'язку з чим колегією суддів накладено арешт на грошові кошти у розмірі 4141564, 00 грн., що знаходяться на рахунках товариства».

Судом встановлено, що ухвалою слідчого судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області від 14.02.2017 у справі №263/1942/17 задоволено клопотання ТОВ «Азовбудкомплект», скасовано арешт, накладений ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 15.06.2015 у справі 263/3472/15-к, грошових коштів у сумі 4141564,00 грн., які знаходяться на рахунках відкритих ТОВ «Азовбудкомплект» в Маріупольській філії ПАТ КБ «Приватбанк», негайно з моменту оголошення ухвали суду. При цьому, у вказаній ухвалі встановлено, що постановою старшого слідчого з ОВС другого ВРКП СУ ФР ГУ ДФС у Донецькій області Макарського О.Є. від 31.08.2016 закрито кримінальне провадження №32015050290000008 від 01.01.2015 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 212 КК України.

З огляду на наведене, у зв'язку зі скасуванням ухвалою слідчого судді Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області від 14.02.2017 у справі №23/1942/17 арешту на грошові кошти на рахунках позивача, накладеного ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 15.06.2015 у справі 263/3472/15-к, відпали підстави для застосування заходів забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту на грошові кошти. За таких обставин, арешт майна за своєю правовою природою є тимчасовим заходом до забезпечення кримінального провадження в розумінні ст. 170 КПК України [57], який за умов, коли підстави для його застосування відпали, повинен бути скасованим.

Тож, Господарський суд м. Києва виніс рішення: позов ТОВ «Азовбудкомплект» до ПАТ КБ «Приватбанк» задовольнити повністю.

В адміністративному судочинстві типовими є справи, коли позивач (на кошти на рахунках якого було накладено арешт) звертається до суду про скасування постанови приватного виконавця про арешт коштів боржника у виконавчому провадженні щодо накладення арешту на грошові кошти, які обліковуються на картковому рахунку боржника в комерційному банку як заробітна плата. Показовим є рішення Окружного адміністративного суду м. Києва № 640/4603/19 від 07.05.2019 р. [58] «ОСОБА_1 звернувся до Окружного адміністративного суду м. Києва з позовом до Приватного виконавця виконавчого округу міста Києва Вольф Тетяни Леонідівни про скасування постанови приватного виконавця Виконавчого округу м. Києва Вольф Т.Л. від 24.10.2018 року про арешт коштів боржника у виконавчому провадженні № 57369924 щодо накладення арешту на грошові кошти ОСОБА_1, які обліковуються на картковому рахунку № НОМЕР_2 в Акціонерному товаристві «Райфайзен Банк Аваль» як заробітна плата.

Позивач посилається на положення ст. 52 Закону України «Про виконавче провадження» [59], згідно з якою не підлягають арешту в порядку, встановленому цим Законом, кошти, що перебувають на рахунках із спеціальним

режимом використання, спеціальних та інших рахунках, звернення стягнення на які заборонено законом. В даному випадку приватним виконавцем накладено арешт на рахунок позивача, який використовується для виплати йому заробітної плати - НОМЕР_2, що підтверджується довідкою ТОВ "Віленд" від 22.11.2017 р. та заявами №№ 1110598800, 00723787, що позбавляє позивача можливості користуватися наявними на рахунку коштами, які є єдиним джерелом його існування.

Згідно з ч. 1-3 ст. 68 Закону № 1404-VIII [59] стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника звертається у разі відсутності в боржника коштів на рахунках у банках чи інших фінансових установах, відсутності чи недостатності майна боржника для покриття в повному обсязі належних до стягнення сум, а також у разі виконання рішень про стягнення періодичних платежів. Про звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи боржника виконавець виносить постанову, яка надсилається для виконання підприємству, установі, організації, фізичній особі, фізичній особі - підприємцю, які виплачують боржнику відповідно заробітну плату, пенсію, стипендію та інші доходи.

Із заробітної плати боржника може бути утримано за виконавчими документами до погашення у повному обсязі заборгованості: за іншими видами стягнень, якщо інше не передбачено законом, - 20 відсотків.

Оскільки в даному випадку фактичне виконання у виконавчому провадженні № 57369924 здійснюється шляхом часткового утримання 20% із заробітної плати позивача до погашення у повному обсязі заборгованості, що належним чином доведено до роботодавця, то накладення арешту на кошти боржника на забезпечення реального виконання рішення не впливає, адже всі наявні на рахунку позивача кошти, що є надходженням від заробітної плати, не можуть бути використані для погашення заборгованості. Проаналізувавши матеріали справи, суд дійшов висновку про те, що позовні вимоги є обґрунтованими та підлягають до задоволення. Суд вирішив визнати

протиправною та скасувати постанову Приватного виконавця виконавчого округу м. Києва Вольф Тетяни Леонідівни від 24.10.2018 р. про арешт коштів боржника у виконавчому провадженні №57369924 щодо накладення арешту на грошові кошти ОСОБА_1, які обліковуються на картковому рахунку НОМЕР_2 в Акціонерному товаристві «Райффайзен Банк Аваль» як заробітна плата.

Нетиповою є справа за позовом Фізичної особи-підприємця ОСОБА_1, м.Чернівці до Публічного акціонерного товариства Комерційний банк «Приватбанк», м. Дніпро про повернення безпідставно стягнутих коштів за №904/11254/16 [60], яка розглядалась Господарським судом Дніпропетровської області 16.02.2017 р. На підставі заяви про відкриття поточного рахунку від 20.11.2012р. в ПАТ КБ «Приватбанк» було відкрито поточний та картковий рахунки позивача. Заочним рішенням Шевченківського районного суду міста Києва від 11.02.2011р. задоволені позовні вимоги ПАТ «Фінанси та Кредит» та присуджено до стягнення солідарно з ОСОБА_1 (дівоче прізвище позивача) та фізичної особи ОСОБА_5 на користь ПАТ «Фінанси та Кредит» 247154 грн. 13 коп. Постановою старшого державного виконавця Відділу Державної виконавчої служби Голосіївського районного управління юстиції у м. Києві від 28.11.2014 р. під час примусового виконання виконавчого листа № 2-1712/11 виданого 01.12.2011р. Шевченківським районним судом міста Києва був накладений арешт на грошові кошти ОСОБА_1, що містяться на рахунках, відкритих, в тому числі, в ПАТ КБ «Приватбанк».

Ухвалою Апеляційного суду міста Києва від 20.10.2015 р. було відкрите апеляційне провадження за скаргою ОСОБА_1 У зв'язку з цим, постановою старшого державного виконавця Відділу Державної виконавчої служби Голосіївського районного управління юстиції у м. Києві від 03.11.2015 р. було знято накладений арешт на кошти на рахунках.

Проте, позивач вказує, що після звернення до відповідача з проханням видати кошти було з'ясовано, що 03.11.2015 р. банком з рахунку клієнта було знято суму 20979 грн. 20 коп., а саме – 5729 грн. 68 коп. (пеня за

несанкціонований овердрафт), 4820 грн. 52 коп. (штраф за несанкціонований овердрафт), 10429 грн. (несанкціонований овердрафт). Заявою від 04.11.2015 р. позивач звернувся до відповідача з проханням повернути списані кошти. В листі-відповіді № 20.1.0.0.0/7-20151210/1222 від 12.12.2015 р. банк відмовився повертати кошти та вказав, що сума була списана з метою погашення заборгованості за несанкціонованим овердрафтом за угодою реф.ЕСІК2LPD001U0.

Суд встановив, що станом на 17.12.2014 р. на кошти, які знаходились на рахунках позивача, був накладений арешт на підставі вищезгаданої постанови державного виконавця. Як вбачається з виписки за картковим рахунком позивача НОМЕР_3, відбулось зняття 17.12.2014 р. позивачем готівкових коштів з банкомату в розмірах 1007 грн. 50 коп., 8060 грн., 1007 грн. 50 коп. та поповнення мобільних рахунків на загальну суму 354 грн. Факт зняття готівки та поповнення мобільних рахунків на загальну суму 10429 грн. сторонами не оспорюється.

Накладення арешту на кошти позивача обумовлює зупинення банком видаткових операцій за рахунком клієнта та заборону використання арештованих грошових коштів. Але в даному випадку відповідачем цього зроблено не було, внаслідок чого 17.12.2014 р. позивачем були зняті кошти за допомогою банківської картки.

Овердрафт утворився тому, що на рахунку НОМЕР_2 був зовнішній арешт. Витрати на суму 10429 грн. по карті НОМЕР_3 були проведені після встановлення арешту. Оскільки з рахунків із зовнішнім арештом списання неможливе, для списання витрат була відкрита угода несанкціонованого овердрафту реф. ЕСІК2LPD001U0 (рахунок НОМЕР_4). Після зняття арешту з рахунку НОМЕР_2 відбулось автоматичне погашення заборгованості за угодою реф. ЕСІК2LPD001U0. Позивач наполягала на тому, що угоди або договори для погашення витрат не підписувались з банком. Кошти, списані для погашення несанкціонованого овердрафту, це особисті кошти позивача, а не банку. Списання відбулось в день зняття арешту з коштів на рахунках, а не в дні зняття

грошей. Тому, позивач наполягала на поверненні їй коштів в сумі 20979 грн. 20 коп.

Дослідивши виписки з рахунків позивача суд встановив, що в матеріалах справи відсутні докази подвійного списання 10429 грн. з рахунку позивача. Крім того, згідно загальноприйнятого визначення, овердрафт – форма короткострокового кредиту в межах встановленого банком ліміту, що дозволяє здійснювати розрахунки, коли у клієнта на поточному рахунку недостатньо коштів. За умов овердрафту кредитування банком розрахункового рахунку клієнта здійснюється для оплати розрахункових документів при нестачі або відсутності на розрахунковому рахунку клієнта-позичальника коштів.

Разом з тим, наявні в справі документи свідчать про достатність коштів на рахунку позивача станом на 17.12.2014 р. Таким чином, відповідач безпідставно визначає видачу коштів позивачу в розмірі 10429 грн. як несанкціонований овердрафт. Відповідно, відсутні правові підстави для нарахування сум штрафу та пені. Стаття 1073 ЦК України [21] встановлює, що у разі безпідставного списання банком грошових коштів з рахунку клієнта банк повинен негайно після виявлення порушення зарахувати відповідну суму на рахунок клієнта, сплатити проценти та відшкодувати завдані збитки, якщо інше не встановлено законом.

Докази зарахування суми 10550 грн. 20 коп. (пеня 5729 грн. 68 коп. та штраф 4820 грн. 52 коп.) на рахунок клієнта в матеріалах справи відсутні. З огляду на викладене, суд задовольняє позовні вимоги в частині стягнення з відповідача 10550 грн. 20 коп. В задоволенні решти вимог суд відмовляє через недоведеність позивачем подвійного стягнення банком коштів в розмірі 10429 грн. з рахунку позивача».

Окрім судових справ щодо накладення або зняття арешту з коштів на поточних, депозитних, карткових чи інших рахунках суб'єктів господарювання, в господарському судочинстві відомі випадки розгляду господарськими судами справ пов'язаних з відповідними операціями щодо коштів на кореспондентських рахунках банків в установах інших банків.

Так у справі № 27/25505.12.11 від 19.12.2011 р. [61] за позовом Публічного акціонерного банку «Енергобанк» до ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» на розгляд Господарського суду міста Києва передані позовні вимоги ПАБ «Енергобанк» до ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України» про зобов'язання останнього відновити становище, яке існувало до порушення прав та законних інтересів ПАТ «Енергобанк» шляхом зняття арештів з грошових коштів, що належать ПАТ «Енергобанк». Суд встановив, що «рішенням Господарського суду міста Києва від 24.12.2009 року у справі № 7/137 з ПАТ «Енергобанк» стягнуто 9666449, 01 грн.

12.07.2010 року на примусове виконання рішення Господарського суду міста Києва від 24.12.2009 року у справі № 7/137 видано наказ.

20.01.2011 року державним виконавцем Головного управління юстиції у м. Києві Магдою Світланою Григорівною винесено постанову про відкриття виконавчого провадження з примусового виконання наказу № 7/137 від 12.07.2010 року.

Постановою державного виконавця Головного управління юстиції у м. Києві Магдою С.Г. № 383/2 від 25.03.2011 року накладено арешт на кошти боржника в розмірі 9666449, 01 грн., в тому числі і на рахунках відкритих у ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України». У відповідь на постанову № 383/2 від 25.03.2011 року про арешт коштів боржника, відповідач зазначив, що залишає дану постанову без виконання, у зв'язку із тим, що назва підприємства зазначена у постанові не відповідає його назві, заявленій в установчих документах, що були надані підприємством до банку.

18.04.2011 року державним виконавцем Головного управління юстиції у м. Києві Магдою С.Г. винесено постанову про арешт коштів боржника у межах суми 9666449, 01 грн. Звертаючись до суду з позовними вимогами позивач зазначає, що відповідач неправомірно наклав арешт на кошти позивача, оскільки згідно із ч. 3 ст. 59 Закону України «Про банки та банківську діяльність» [25] забороняється накладати арешт на кореспондентські рахунки банку.

Суд не погодився з даним твердженням. Дійсно, частина четверта статті 59 Закону України «Про банки та банківську діяльність» забороняє накладення арешту на кореспондентські рахунки комерційних банків без зазначення конкретної суми, оскільки, враховуючи специфіку комерційних банків, кошти, які знаходяться на їх кореспондентських рахунках, належать не тільки банку і припинення усіх операцій на них зачіпає інтереси як банку, так і його клієнтів.

Таким чином, постановами слідчого, санкціонованими прокурором, постановами державного виконавця або рішеннями суду можливе накладення арешту лише на кошти, які знаходяться на кореспондентському рахунку банку, в конкретно визначеній сумі.

Правова природа накладення арешту на рахунок і на кошти на ньому різна. Так, у випадку арешту рахунку, ним не можливо користуватися взагалі: заблоковані надходження на нього та списання з нього коштів. У випадку арешту коштів у певній сумі на цьому рахунку, рахунок можна використовувати, але з єдиною умовою: залишок коштів на ньому не може бути меншим арештованої суми.

Отже, враховуючи те, що відповідачем накладено арешт на кошти боржника в межах встановлених постановою, що не заборонено законом, тому суд приходить до висновку, що позовні вимоги позивача є необґрунтованими та такими, що не підлягають задоволенню.

Огляд судової практики показав, що в діях уповноважених до застосування обмежувальних заходів щодо користування рахунками осіб (державних або приватних виконавців, органів дізнання, суду) а також співробітників банків трапляються помилки, що призводять до порушення законних прав на користування майном (грошовими коштами на рахунках в банку). Серед таких помилок нами встановлено:

- накладення арешту на рахунки в банку замість накладення арешту на визначену суму грошових коштів, що знаходиться на рахунках;

- накладення арешту на карткові рахунки фізичних осіб, на які вони отримують заробітну плату, замість доручення працедавцеві боржника щомісяця утримувати з його заробітної плати суму стягнення, яка не суперечить чинному законодавству України;

- несвоєчасні дії працівників банку щодо накладення або зняття арешту з грошових коштів на рахунках клієнтів».

Судові спори з питань накладення або зняття арешту з банківських рахунків або коштів на банківських рахунках розглядаються переважно в порядку господарського судочинства, проте залежно від статусу сторін спору можуть розглядатись в порядку адміністративного або загального судочинства.

РОЗДІЛ 3

ПЛАТІЖНІ РОЗРАХУНКИ ЯК ЗАСІБ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ, І ВИВЕДЕННЯ КАПІТАЛІВ З ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ ЦИМ ЯВИЩАМ

3.1. Проблема використання банківських рахунків для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в Україні і державна політика з запобігання та протидії цим злочинам

Окрім підприємницької діяльності суб'єктів господарювання, яка заснована і здійснюється на засадах дотримання, підпорядкування і верховенства закону України, платіжні розрахунки як в готівковій, так і в безготівковій формах активно застосовуються певними колами осіб для відмивання доходів від привласнення коштів і майна державних підприємств та інших суб'єктів, які фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів, легалізації інших доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму, сепаратизму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення.

О. В. Халін дослідив, що: «Термін «легалізація доходів» з'явився в США за часів сухого закону, коли чиказька мафія одержувала значні прибутки від нелегальної торгівлі алкоголем та з інших заборонених джерел. Нібито, саме в той час була розроблена схема, за якою ці доходи офіційно зараховували як виручку від мережі автоматичних пралень. Послуги пралень оплачували готівкою, отже, відслідкувати, скільки осіб реально скористалися такими послугами, було неможливо, що давало змогу гангстерам «підмішувати» кримінальні гроші в легальну виручку пралень. За асоціацією з пральним процесом перетворення нелегальних грошей на легальні й було визначено як money laundering, тобто прання, відмивання. Як свідчить історія боротьби з економічною злочинністю, зацікавленість мафії в офіційному відмиванні

доходів з'явилась лише після арешту Аль Капоне в 1931 р. за обвинуваченням в ухиленні від сплати податків. Урядові уповноважені зібрали доказову базу щодо невідповідності його витрат офіційним доходам, що вказувало на приховання частини зароблених сум від оподаткування» [62].

Проблема корупції серед учасників господарських відносин і посадових осіб держави на всіх рівнях існувала з часів здобуття Україною незалежності і лишається актуальною сьогодні. Вона створює неабиякі перешкоди для успішного розвитку економіки країни, окремих її галузей, і суспільства в цілому; не дозволяє належним чином використовувати існуючий ресурсний і людський потенціал для поліпшення рівня життя і добробуту більшості населення України.

О. Є. Користін «до найвідоміших способів, які використовуються під час легалізації доходів, зараховує: продаж нерухомості; недостовірність цін зовнішньоторговельних операцій; угоди із заниженням ціни; трансферпрайсінг; використання банківських рахунків іноземної чи спільної фірми; депонування готівки на банківський рахунок фірми; підставні компанії та фіктивні кредити; казино та лотереї; встановлення контролю над іноземними банками» [63].

Визначні кроки з протидії корупції і відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом держава зробила після зміни зовнішньополітичного вектору в напрямку євроінтеграції. Верховною Радою України була прийнята низька законів, як наприклад Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014р. №1698-VII [45], Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014р. №1700-VII [64], Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» №361-IX від 06.12.2019р. [39] прийнятий на виконання цілей Програми діяльності Уряду з метою імплементації четвертої та частково п'ятої [65] директив, а також регламенту [66] ЄС проти відмивання коштів та фінансування тероризму.

Відносини, що виникають у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, регулюються Конституцією України [67], міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» №361-ІХ від 06.12.2019 р. та іншими законами, а також прийнятими на їх виконання нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 5 Закону України №361-ІХ, «до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом» [39].

Розділ 2 Закону України №361-ІХ визначає дворівневу систему фінансового моніторингу платіжних розрахунків. «Система фінансового моніторингу складається з первинного та державного рівнів. Суб'єктами первинного фінансового моніторингу є:

- 1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;
- 2) платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем;
- 3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;
- 4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів), крім осіб, які провадять діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку;
- 5) оператори поштового зв'язку, інші установи, які надають послуги з переказу коштів (поштового переказу) та здійснення валютних операцій;

б) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, що надають фінансові послуги на території України;

7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу (крім осіб, які надають послуги в рамках трудових правовідносин):

а) суб'єкти аудиторської діяльності;

б) бухгалтери, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку;

в) суб'єкти господарювання, що здійснюють консультування з питань оподаткування;

г) адвокатські бюро, адвокатські об'єднання та адвокати, які здійснюють адвокатську діяльність індивідуально;

г) нотаріуси;

д) суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги;

е) особи, які надають послуги щодо створення, забезпечення діяльності або управління юридичними особами;

є) суб'єкти господарювання, що надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, а також суб'єкти господарювання, що надають за винагороду консультаційні послуги, що пов'язані з купівлею-продажем нерухомого майна;

ж) суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них;

з) суб'єкти господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри;

8) постачальник послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів;

9) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги».

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є НБУ, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню

розповсюдження зброї масового знищення, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України та спеціально уповноважений орган [39].

Закон визначає завдання, обов'язки та права суб'єктів первинного фінансового моніторингу, повноваження та обов'язки суб'єктів державного фінансового моніторингу. Також, в статті 20 Закону №361-IX визначено дві категорії фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу: порогові фінансові операції і підозрілі фінансові операції (діяльність).

«Фінансові операції є пороговими, якщо сума, на яку здійснюється кожна із них, дорівнює чи перевищує 400 тисяч гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, - 55 тисяч гривень) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну за офіційним курсом гривні до іноземних валют і банківських металів 400 тисяч гривень на момент проведення фінансової операції (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї та/або азартні ігри, - 55 тисяч гривень), за наявності однієї або більше таких ознак:

- зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна із сторін - учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (юрисдикції), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (в тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), або однією із сторін - учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому в зазначеній державі (юрисдикції);

- фінансові операції політично значущих осіб, членів їх сім'ї та/або осіб, пов'язаних з політично значущими особами;

- фінансові операції із переказу коштів за кордон (в тому числі до держав, віднесених Кабінетом Міністрів України до офшорних зон);

- фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів).

Фінансові операції або спроба їх проведення незалежно від суми, на яку вони проводяться, вважаються підозрілими, якщо СПФМ має підозру або має достатні підстави для підозри, що вони є результатом злочинної діяльності або пов'язані чи стосуються фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення. При визначенні того, чи є підозрілою фінансова операція або діяльність, СПФМ враховує типологічні дослідження, підготовлені спеціально уповноваженим органом та оприлюднені ним на своєму веб-сайті, а також рекомендації СДФМ» [39].

Відповідно до ст. 209 КК України, «легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, а саме: набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном, або переміщення, зміна форми (перетворення) такого майна, або вчинення дій, спрямованих на приховування, маскування походження такого майна або володіння ним, права на таке майно, джерела його походження, місцезнаходження, якщо ці діяння вчинені особою, яка знала або повинна була знати, що таке майно прямо чи опосередковано, повністю чи частково одержано злочинним шляхом, - караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років та з конфіскацією майна» [55].

До зазначених дій, вчинених за обтяжуючих обставин, застосовуються більш суворі міри покарання. Так, ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років

та з конфіскацією майна. Дії, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, - караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна.

Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину було майно на суму, що перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом злочину було майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

В сьогоденні, існування сфери розрахункових правовідносин обумовлює і існування злочинів у сфері розрахунків і в банківській діяльності. На думку С. С. Чернявського: «Злочинами у сфері банківської діяльності слід вважати передбачені КК України суспільно небезпечні винні діяння, що посягають на кошти (майно) банків або вчиняються з використанням банківських операцій уповноваженими на їх проведення службовими особами фінансових установ та інших суб'єктів господарювання або іншими особами, які унаслідок певних обставин одержали доступ до їх проведення» [68].

ДСФМ України приділяється особлива увага стосовно розслідування фактів відмивання коштів, отриманих від корупційних діянь, розкрадання та привласнення державних коштів та майна.

Зокрема, «у 2019 році ДСФМ направлено до правоохоронних органів 211 матеріалів (з них 47 узагальнених матеріалів та 164 додаткових узагальнених матеріалів), які пов'язані з підозрою у корупційних діяннях, зокрема до:

- НАБУ – 155 матеріалів (з них 41 узагальнений матеріал та 114 додаткових узагальнених матеріалів);
- органів прокуратури України – 38 матеріалів (з них 1 узагальнений матеріал та 37 додаткових узагальнених матеріалів);

- СБУ – 14 матеріалів (з них 4 узагальнених матеріали та 10 додаткових узагальнених матеріалів);

- органів фіскальної служби України – 3 матеріали (з них 1 узагальнений матеріал та 2 додаткових узагальнених матеріали);

- органів внутрішніх справ – 1 додатковий узагальнений матеріал.

У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та/або з учиненням іншого злочину, визначеного КК України, становить 41,8 млрд гривень.

Учасниками підозрілих фінансових операцій у зазначених 211 матеріалах були особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняні до них.

Інструменти, які використовувались:

- фінансова допомога (позики);
- готівка;
- депозити;
- цінні папери» [69].

«В 2020 році кількість і обсяги виявлених підозрілих фінансових операцій в порівнянні з даними за попередній рік лише збільшилась. За 9 місяців 2020 року ДСФМ направлено до правоохоронних органів 739 матеріалів (з них 399 узагальнених матеріалів та 340 додаткових узагальнених матеріалів). У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів та з учиненням іншого злочину, визначеного КК України, становить 60,3 млрд гривень» [70].

Проте, для успіху у протидії корупції і відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, важливою є системна, незалежна і неупереджена робота не лише суб'єктів фінансового моніторингу, а й спеціалізованих слідчих органів (НАЗК, НАБУ), прокуратури і суду. На жаль, на сьогодні не всі ланки системи правосуддя надають належну правову оцінку, а суди - об'єктивні вирoki щодо виявлених зловживань і злочинів.

3.2. Проблема прихованого (легального) виведення капіталів з національної економіки України в процесі здійснення міжнародних розрахунків

Відтік капіталу — це стихійне, нерегульоване державою вивезення капіталу юридичними і фізичними особами за кордон, з метою більш надійного і вигідного їх вкладення, а також для того, щоб уникнути їх експропріації, високого оподаткування, втрат від інфляції.

За підходом Global Financial Integrity, прихований відплив капіталу визначається як рух фінансових ресурсів, які нелегально отримані, переміщуються або використовуються, та включає усі види незареєстрованого руху приватного капіталу, які призводять до нагромадження резидентами закордонних активів із порушенням діючих правил контролю капіталу й регуляторних процедур. Таке визначення прямо вказує на наявність порушень нормативно-правових актів у діях, які призводять до прихованого відпливу капіталу. Проте вагомий складник прихованого відпливу капіталу формується за допомогою легальної діяльності, при здійсненні якої використовуються прогалини в законодавстві. Яскравим прикладом такої діяльності в Україні є спотворення цін експорту та імпорту з використанням інструментів трансфертного ціноутворення: за відсутності чітких норм і правил такого ціноутворення, спотворення часто не є прямим порушенням законодавства, проте здійснюється, аби зменшити базу оподаткування й вивести кошти за межі вітчизняної економіки.

Проблема непродуктивного відпливу фінансового капіталу почала активно розглядатися на національному рівні ще з 2007 року, коли Указом Президента України від 17.03.2007 № 216/2007 було введено в дію рішення РНБО України від 16 лютого 2007 року «Про заходи щодо запобігання непродуктивному відпливу капіталів за межі України». У зазначеному документі фахівці РНБО відмічали, що «на тлі погіршення макроекономічних показників розвитку країни, а також незадовільного стану інвестиційної привабливості,

відбувається відтік капіталу з України, що актуалізує необхідність розробки методичних рекомендацій для кваліфікації цього процесу і його моніторингу, а також реалізації системи практичних заходів, направлених на нівелювання зазначених проблем.

Необхідність кардинальних трансформацій у сфері запобігання виведенню капіталу з України обумовила перехід до наступного етапу – створення тимчасової методики комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України, яку було затверджено Наказом Міністерства економіки України №149 від 05 травня 2008 р. Тимчасова методика, насамперед, ліквідувала термінологічні прогалини, а також описувала процедурі моменти розрахунку інтегрального показника обсягів непродуктивного відпливу фінансових ресурсів за межі України з деталізацією конкретних часткових індикаторів, специфіки їх обчислення та джерел отримання інформації» [71].

Згідно цієї методики, прихований відплив фінансових ресурсів з України – це переміщення через державний митний кордон України коштів і цінностей як необлікованої частини легального експорту (імпорту) товарів, послуг і фінансових активів, що здійснюється на основі реалізації різноманітних схем спотворення реальних цін та інших умов договорів (контрактів), а також укладання угод, заздалегідь орієнтованих на невиконання.

На думку Т.А. Тищук, «прихований відплив капіталу доцільно визначати як рух активів за межі національної економіки з метою уникнення виконання діючих у нашій країні правових норм. Згідно з таким підходом прихований відплив капіталу пов'язується з впливом чинників, які не співвідносяться з досягненням економічного ефекту в межах наявного у країні законодавчого поля. Зокрема, ефекти прихованого виведення капіталу можуть полягати в мінімізації податкових зобов'язань, ухиленні від регуляторних процедур або нормативів. У такому випадку економічний ефект досягається завдяки переміщенню капіталів у інше законодавче середовище, яке передбачає більш лояльні та гнучкі умови.

За таким підходом прихований вплив капіталу не є наслідком порушення чинного законодавства, а виникає в результаті формування штучних транзакцій і схем, які дозволяють уникнути дотримання наявних законодавчих норм у законний спосіб» [72].

Існує відмінність між прихованим впливом капіталу і легальним, що базується на різній природі цих процесів. Легальний вплив капіталу пов'язаний з досягненням економічного ефекту в межах законодавчого поля країни, у якій цей капітал створюється. Крім цього, прихований вплив є наслідком створення штучних схем і транзакцій, які дозволяють уникнути виконання встановлених у країні правових норм завдяки переміщенню такого капіталу до іншої економічної території.

На відміну від легального впливу капіталу, який відбувається під впливом ринкових чинників та пов'язаний з пошуком сприятливого бізнес-середовища або диверсифікацією активів при дотриманні чинного законодавства, прихований вплив капіталу відбувається під впливом неринкових чинників.

Різниця між прихованим і нелегальним впливом капіталу полягає у способах виведення капіталу. У випадку прихованого впливу капіталу, схеми й транзакції здійснюються законним способом. Між тим нелегальний вплив капіталу передбачає здійснення транзакцій з порушенням чинних норм і правил.

Слід зазначити, що цілком ідентичні схеми переміщення капіталів у різних країнах можна віднести до різних категорій виведення капіталу. Наприклад, виведення прибутків із використанням технік трансфертного ціноутворення з України донедавна часто було не пов'язане з прямими порушеннями законодавства, оскільки правові норми, спрямовані на протидію зловживанням у цій сфері, в нашій країні були рамковими й недостатньо чіткими. Проте використання таких технік у країнах, які запровадили й постійно удосконалюють норми щодо оподаткування зовнішньоекономічних операцій між пов'язаними особами та законодавством про контрольовані іноземні компанії (корпорації), належатиме до категорії нелегального виведення капіталу. Відповідно

використання таких технік в Україні здійснювалось майже безперешкодно, а у розвинених країнах призводило до певних санкцій.

Згідно з даними звіту Global Financial Integrity (організації створеної з метою дослідження нелегальних фінансових потоків), «у 2014 р. Україна зайняла 14 місце серед 150 країн світу за обсягами нелегального відпливу капіталу. Протягом 2004–2013 рр. з України за нелегальними каналами виводилося щорічно в середньому 11,676 млрд доларів США, а в цілому за 10 звітних років з України було виведено 116,762 млрд доларів США» [73].

Основною складовою частиною прихованого відпливу капіталу з України була маніпуляція цінами у зовнішньоекономічних операціях – трансфертне ціноутворення.

Важливим кроком на шляху подолання проблеми відпливу капіталу з України було запровадження у 2013 р. системи контролю трансферного ціноутворення, зокрема прийняття 04.07.2013 р. Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення» №408-VII [74]. На етапі розробки цього законопроекту Державна податкова служба України (з травня 2014 р. по серпень 2019 р. Державна фіскальна служба України) оцінила, що щороку з України за допомогою трансфертного ціноутворення виводиться з-під оподаткування близько 100 млрд грн. В результаті Державний бюджет України недоотримує майже 20–25 млрд грн.

Однак з поступовим налагодженням анти-офшорного податкового законодавства дворівнева схема виведення капіталу з України («українська компанія – офшор») лише видозмінилася, перетворившись на трирівневу.

За даними НБУ, «переважна більшість крупних українських експортерів здійснюють експорт через власних трейдерів або мають холдингові компанії, зареєстровані у низькоподаткових юрисдикціях, які формально не є офшорами (Австрія, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія). Як наслідок, фактичні обсяги операцій українських підприємств із резидентами низькоподаткових юрисдикцій є вищими, оскільки до переліку офшорних зон не включені країни ЄС, податкова

система яких використовується для управління фінансовими потоками та з метою податкової оптимізації у структурах холдингів» [75].

Ще однією з основних схем виведення капіталу з України є виплата пасивних доходів (проценти та роялті) за кордон на пов'язану особу-нерезидента. Платник податків включає їх до складу витрат підприємства і відповідно віднімає від доходу з метою зменшення бази оподаткування податком на прибуток.

До інших каналів прихованого виведення капіталів також належать: міжнародний лізинг, агентські угоди, позики, що здійснюються суб'єктами господарювання — резидентами за допомогою контрольованих іноземних компаній, що знаходяться в країнах з ліберальною системою оподаткування доходів, так званих «податкових гаванях».

Відтак, використовуючи інструменти недобросовісної податкової конкуренції, «податкові гавані» встановлюють сприятливі режими для здійснення окремих видів діяльності, забезпечуючи високий рівень конфіденційності, лояльні регуляторні процедури або їх відсутність, низькі або нульові податкові ставки, що є інструментами конкуренції між країнами за фінансові ресурси.

З метою мінімізації податкових зобов'язань суб'єкти господарювання штучно виводять окремі бізнес-процеси в «податкові гавані», що дозволяє таким компаніям штучно зменшувати прибутки, які підлягають оподаткуванню в Україні. Масове використання таких схем негативно позначається на обсягах бюджетних надходжень, призводить до масштабного відпливу капіталів за межі національної економіки та їх нагромадження на інших економічних територіях.

До основних наслідків прихованого виведення капіталів з України належать.

1. Спотворення фінансових та інвестиційних припливів.
2. Порушення цілісності та справедливості податкової системи.
3. Уразливість національної фінансової системи.

4. Перенесення податкового навантаження на менш «мобільні» податкові бази, такі як праця, власність, споживання.

5. Збільшення адміністративних витрат податкових органів.

Готівка також залишається популярним інструментом у корупційних схемах. Незаконне переведення грошових коштів у готівку є одним із найпоширеніших видів нелегального бізнесу – діяльність так званих конвертаційних центрів. Ці юридичні особи мають ознаки фіктивності, як правило, реєструються на підставних осіб, не надаються звітності до податкових органів та за винагороду пропонують послуги з конвертування коштів [76]. Незважаючи на митні обмеження, готівка є надзвичайно ліквідним платіжним інструментом, і проблема транскордонного перетину капіталу у вигляді готівки лишається актуальною.

Таким чином, встановлено, що окрім розрахункових операцій, які можуть бути кваліфіковані за КК України як дії з відмивання (легалізації) доходів, отриманих злочинним шляхом, актуальною є проблема цілком законного відтоку грошових коштів з України на інші економічні території. Визначена проблема регулюється переважно за допомогою податкових важелів. На законодавчому рівні вже здійснені певні кроки з метою її вирішення, проте, поки, недостатньо комплексно, для отримання позитивних результатів. Учасниками розрахункових операцій, що спричиняють визначені негативні наслідки, переважно є юридичні особи, які укладають міжнародні господарсько-правові відносини з КІК, а також деякі транснаціональні корпорації, що мають власні філії і представництва, зареєстровані в Україні.

3.3. Правові механізми подолання впливу капіталів з економіки України

Якщо до правових механізмів протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом належать створення системи моніторингу

фінансових операцій банками і іншими агентами фінмоніторингу, виявлення порогових і підозрілих операцій, кримінальне переслідування порушників закону уповноваженими органами держави, то у випадку з прихованим виведенням капіталів, яке формально не є порушенням законодавства України до таких механізмів належать лише регулювання через податкові важелі, нагляд і контроль зовнішньоекономічних операцій, імплементація зарубіжного досвіду в національне законодавство і міжнародне співробітництво у відповідному напрямку.

З метою протидії описаним в попередньому підрозділі посередницьким схемам на початку 2015 р. було внесено зміни до статті 39 ПК України [42] для наближення її до принципу «витягнутої руки» за методологією ОЕСР.

Принцип «витягнутої руки» полягає у співставленні економічних умов проведеної операції із такою, що могла би бути здійснена між непов'язаними контрагентами за інших рівних умов. Контроль передбачає співставлення активів, ризиків та функцій обох сторін угоди при створенні нової вартості для справедливого розподілу прибутку. Тож, у п. 39.2.1.5. Податкового кодексу України передбачено, що якщо у ланцюгу господарських операцій між платником податків і його пов'язаною особою-нерезидентом у низькоподатковій юрисдикції право власності на предмет (результат) такої операції перш ніж перейти від платника податків до такого нерезидента (у разі експортних операцій) або перш ніж перейти від такого нерезидента до платника податків (у разі імпорتنих операцій) переходить до однієї або декількох непов'язаних осіб, то для цілей оподаткування податком на прибуток підприємств така операція вважається контрольованою.

Ще одним кроком у боротьбі із виведенням капіталу з України було встановлення ліміту, вище якого виплата процентів за борговими зобов'язаннями здійснюється не з витрат, як було пояснено вище, а з доходів підприємства (п. 140.1. ПК України). У випадку здійснення позики у пов'язаної особи-нерезидента, яка більше ніж у 3,5 рази перевищує власний капітал, при

виплаті процентів до складу витрат підприємства може бути включено не більше 50 % доходів підприємства до сплати процентів, податків та амортизації.

16.01.2020 р. ВР України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» №466-IX [77]. Він стосується дуже широкого кола податкових питань, серед яких значний блок належить до імплементації плану дій BEPS та, зокрема, вдосконалення правил трансфертного ціноутворення.

Проект Розмивання оподаткованої бази й виведення прибутку з-під оподаткування, англ. Base erosion and Profit Shifting (BEPS) — проект ОЕСР, план боротьби з ухиленням від оподаткування та виведенням грошей в офшори. Ініціатива країн G20 обумовлена потребою розробити багатосторонній механізм боротьби з податковим плануванням, спрямованим на зменшення податкової бази та переміщення оподаткованого прибутку до юрисдикцій з більш сприятливим режимом оподаткування.

«План дій BEPS передбачає 15 заходів боротьби зі схемами ухиляння від оподаткування (деофшоризації).

Захід 1. Вирішення податкових проблем спричинених діджиталізацією, англ. Tax Challenges Arising from Digitalisation — наприклад, сплата податку на додану вартість на товари та послуги цифрової економіки.

Захід 2. Нейтралізація ефекту гібридних інструментів (гібридних невідповідностей), англ. Neutralising the effects of hybrid mismatch arrangements — використання компаніями лазівок та невідповідностей між країнами у правилах оподаткування певних видів доходів. Наприклад, міжнаціональна фінансова операція в одній юрисдикції може обліковуватись як податкове вирахування, а в іншій країні — як податкова пільга. Таким чином, знижується податкова база, тобто податок не сплачується в жодній юрисдикції.

Захід 3. Вирішення проблем, які впливають з використання так званих КІК, англ. Controlled Foreign Company — використання правил оподаткування

дивідендів та активів контрольованих компаній для ухиляння акціонерів від оподаткування їх доходів як фізичних осіб. Таким чином доходи акціонера, контролера чи бенефіціара виводяться з юрисдикції країни резидентства особи до країни іншої юрисдикції.

Захід 4. Ліміт на податкове вирахування відсотків — боротьба із зниженням податкової бази шляхом обліку відсотків за кредитами як податкового вирахування.

Захід 5 (мінімальний стандарт). Боротьба з податковими зловживаннями, англ. Harmful tax practices — боротьба з офшорними зонами, тобто спеціальними режимами оподаткування у певних юрисдикціях, що шкодять іншим юрисдикціям.

Захід 6 (мінімальний стандарт). Протидія зловживанням податковими конвенціями англ. Prevention of tax treaty abuse, тобто використання компаній-прокладок для торгівлі між країнами, що не мають міжнародних договорів між ними, але мають преференції при торгівлі з країнами, що входять до податкової конвенції.

Захід 7. Статус постійного представництва, англ. Permanent establishment status, передбачає порядок оподаткування, яким застосовується облік прибутку згідно присутності підприємства у певній юрисдикції. Визначення цього статусу критично важливе для застосування правил оподаткування нерезидентів.

Заходи 8-10. Трансфертне ціноутворення, англ. Transfer Pricing, тобто використання торгівлі між юридичними особами мультинаціональної корпорації. Цим кроком забороняється використовувати знижки для пов'язаних підприємств. Виділяються такі групи: нематеріальні активи, ризики і капітал, операції з підвищеним ризиком.

Захід 11. Аналіз даних про BEPS, англ. BEPS data analysis, розробка методології збору та аналізу інформації про розмивання бази оподаткування та виведення прибутку.

Захід 12. Запровадження обов'язкового розкриття інформації, англ. Mandatory Disclosure Rules. На платників податків накладається обов'язок розкриття схем, які вони використовують для зниження податкової бази та виведення прибутку, тобто використання схем агресивного податкового планування.

Захід 13 (мінімальний стандарт). Звіт «Country-by-Country», CbC, англ. Country-by-Country Reporting. Розкриття інформації мультинаціональними корпораціями про сплачені податки, доходи, прибутки та економічну активність у кожній юрисдикції, в якій вони оперують.

Захід 14 (мінімальний стандарт). Прийняття процедур двостороннього погодження, англ. Mutual Agreement Procedure, визначає механізми вирішення спорів щодо оподаткування, яке на думку платника податків не відповідає умовам податкової конвенції між юрисдикціями.

Захід 15. Багатосторонній інструмент, англ. Multilateral Instrument (MLI), багатостороння конвенція, інструмент для внесення змін у двосторонні угоди для закриття лазівок, що дозволяють уникнути оподаткування».

Тож, щодо змін, пов'язаних із прийняттям Закону України №466-IX. Збільшено поріг для визнання осіб пов'язаними через володіння однією особою корпоративних прав іншої юридичної особи з 20% до 25%. Такий поріг є звичайним для більшості європейських країн, а також узгоджується із національними нормами щодо визнання фізичної особи кінцевим бенефіціарним власником (контролером) юридичної особи.

В національне законодавство імплементовано трирівневу модель звітності з трансфертного ціноутворення, що рекомендована ОЕСР у Дії 13 Плану BEPS, яка складається з:

- документації з трансфертного ціноутворення;
- глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файл);
- звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній.

Крім того, платники податків, які здійснюють контрольовані операції, зобов'язані інформувати контролюючий орган щодо участі у міжнародній групі компаній. Для реалізації цих норм до Податкового кодексу України внесено нові поняття – міжнародна група компаній (далі – Група), материнська компанія Групи, уповноважений учасник. Платники податків, які у звітному році здійснювали контрольовані операції, разом із звітом про контрольовані операції зобов'язані подати до ДПС повідомлення про участь у Групі. Таке повідомлення подається до 1 жовтня року, що настає за звітним, в електронному вигляді за окремою формою.

Таке повідомлення має бути подано вперше за 2020 звітний рік (не пізніше 1 жовтня 2021 року). За неподання повідомлення про участь у Групі або надання у ньому недостовірної інформації, передбачено штраф у 50 розмірів прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року (для 2020 звітного року це складає 105 100 грн).

Крім існуючих вимог пп. 39.4.6. ПК України «до змісту документації з трансфертного ціноутворення, платником податків додатково має бути зазначена наступна інформація:

- про фізичних осіб, які є кінцевими бенефіціарними власниками (контролерами) платника податків;
- щодо ланцюга постачання (створення вартості) товарів (робіт, послуг) у контрольованій операції;
- обґрунтування економічної причини (ділової мети) у разі придбання робіт (послуг), нематеріальних активів чи інших предметів господарських операцій, відмінних від товарів;
- копія аудиторського висновку щодо бухгалтерської (фінансової) звітності платника податків за звітний період, за який подається документація (якщо його наявність є обов'язковою для платника податків)».

Якщо платник податків входить до складу міжнародної групи компаній, сукупний консолідований дохід якої за фінансовий рік, що передує звітному року, дорівнює або перевищує еквівалент 50 мільйонів євро, він зобов'язаний на запит ДПС надати глобальну документацію (майстер-файл). Запит на її подання може бути направлений не раніше дванадцяти місяців і не пізніше тридцяти шести місяців з дати закінчення фінансового року, встановленого Групою (або не раніше дванадцяти місяців і не пізніше тридцяти шести місяців після закінчення звітного календарного року). Глобальна документація (майстер-файл) подається державною мовою в паперовому вигляді або в електронній формі протягом 90 календарних днів з дня отримання запиту.

Відповідно до Перехідних положень ПК України, «перші запити до платників податків про подання глобальної документації (майстер-файлу) можуть бути направлені контролюючим органом щодо фінансового року, який закінчується у 2021 році. За неподання глобальної документації з трансфертного ціноутворення (майстер-файлу), передбачено штраф у 300 розмірів прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого законом на 1 січня податкового (звітного) року (для 2020 звітного року це складало би 630 600 грн).

Форма та подання звіту у розрізі країн міжнародної групи компаній є уніфікованим стандартом Country-by-Country Reporting, затвердженим ОЕСР та запровадженим більш ніж у 82 країнах. Зазначений стандарт передбачає, зокрема, автоматичний обмін Country-by-Country Report між податковими адміністраціями різних держав. Обов'язковою умовою для виникнення обов'язку подання Групою цього звіту є обсяг сукупного консолідованого доходу такої Групи за фінансовий рік, що передує звітному року, який має дорівнювати або перевищувати еквівалент 750 мільйонів євро.

Українське законодавство, відповідно до рекомендованого стандарту, встановлює, що Звіт у розрізі країн подається українською компанією Групи виключно у випадках, визначених пп. 39.4.10 ПК України.

У Звіті у розрізі країн розкриваються фінансові та економічні показники (зокрема, суми доходу, прибутку, сплачених податків, чисельність працівників, основні види діяльності) учасників міжнародної групи у розрізі кожної юрисдикції, у якій вони зареєстровані, або в якій міжнародна група компаній здійснює свою діяльність.

Передбачено, що після приєднання України до Multilateral Competent Authority Agreement on the Exchange of Country-by-Country Reports (Багатосторонньої угоди про автоматичний обмін міждержавними звітами), Звіти у розрізі країн, подані українськими компаніями, будуть об'єктом автоматичного обміну податковою та фінансовою інформацією. Разом з цим, ПК України застерігає, що інформація Звіту у розрізі країн, який отримано ДПС від платника податків та/або в рамках міжнародного обміну, використовується виключно для цілей оцінки ризиків трансфертного ціноутворення та не може бути самостійною підставою для проведення коригування податкових зобов'язань платника податків.

З урахуванням Перехідних положень, перше подання СПД, як платниками податків Звіту у розрізі країн може відбутися щодо фінансового року, який закінчується у 2021 році. Але це відбудеться не раніше ніж у рік, в якому Україна приєднається до Багатосторонньої угоди про автоматичний обмін міждержавними звітами.

Платники податків – СПД, які під час здійснення контрольованих операцій придбавають у нерезидентів послуги чи роботи, нематеріальні активи або інші предмети господарських операцій, відмінних від товарів, відтепер зобов'язані обґрунтувати економічну доцільність таких операцій (економічні вигоди, що отримуються в результаті їх здійснення) і наявність ділової мети придбання таких робіт (послуг), нематеріальних активів тощо.

Відповідне обґрунтування має бути наведено у документації з трансфертного ціноутворення щодо таких операцій. Водночас у пп. 14.1.231 ПК

України оновлено визначення «розумної економічної причини (ділової мети) та вказано за яких умов операція, здійснена з нерезидентами, її не має:

- головною ціллю або однією із головних цілей операції, та/або її результатом є несплата (неповна сплата) суми податків та/або зменшення обсягу оподаткованого прибутку платника податків;

- в зіставних умовах особа не була б готова придбати (продати) такі роботи (послуги), нематеріальні активи, інші предмети господарських операцій, відмінні від товарів, у непов'язаних осіб».

Відповідно до нової фінансової різниці, запровадженої пп. 140.5.15 ПК України, «у разі відсутності ділової мети при здійсненні операцій із нерезидентами, фінансовий результат платника податків до оподаткування має бути збільшений на суму витрат, понесених під час такої операції. Обов'язок доведення відсутності ділової мети покладено на контролюючий орган».

З 01 січня 2021 року під час проведення контрольованих операцій з нерезидентами - пов'язаними особами з платником податків та/або зареєстрованими у «низькоподаткових» юрисдикціях або які мають «ризикову» організаційно-правову форму, можуть виникати «приховані доходи», які відповідно до пп. 14.1.49 ПК України «для цілей оподаткування прирівнюється до дивідендів, зокрема:

- суми доходів у вигляді платежів за цінні папери (корпоративні права), що виплачуються на користь нерезидента у контрольованих операціях понад суму, яка відповідає принципу «витягнутої руки»;

- вартість товарів (робіт, послуг) крім цінних паперів та деривативів), що придбаваються у нерезидента у контрольованих операціях понад суму, яка відповідає принципу «витягнутої руки»;

- сума заниження вартості товарів (робіт, послуг), які продаються нерезиденту у контрольованих операціях порівняно із сумою, яка відповідає принципу «витягнутої руки».

Якщо платник податків здійснює на користь нерезидента «виплату» таких «прихованих доходів», він має утримати із різниці доходів (вартості товарів (робіт, послуг), що не відповідає принципу «вितягнутої руки», податок на доходи нерезидента за ставкою в розмірі 15 відсотків (якщо інша ставка не встановлена міжнародним договором). Такий податок має бути сплачений до граничної дати подання звіту про контрольовані операції за відповідний звітний (податковий) рік, тобто до 1 жовтня року, наступного за звітним.

У разі, коли дохід виплачується нерезиденту у будь-якій формі, відмінній від грошової або якщо податок на доходи нерезидента не було утримано з відповідного доходу під час виплати (у тому числі з доходів, прирівняних ПК України до дивідендів), пп. 141.4.2 ПК України передбачено «формульний розрахунок для нарахування та сплати податку. Враховуючи, що нарахування та сплата податку з «прихованих доходів», які прирівнюються до дивідендів, швидше за все, буде проводитись ретроспективно після проведення контрольованої операції, то найчастіше буде використовуватись саме формульний розрахунок податку, який в підсумку дає більшу суму податку, ніж пряме нарахування за ставкою. Таким чином, якщо під час здійснення контрольованих операцій у випадках, передбачених пп. 14.1.49 ПК України, буде встановлено, що умови таких операцій не відповідають принципу "вितягнутої руки", то крім донарахувань з податку на прибуток відповідно до правил ст. 39 ПК України платник податків має ще сплатити податок на доходи нерезидента» [78].

Надзвичайно великі сподівання пов'язані з надією суспільства на успішне проведення ринкових реформ і імплементацію дієвих і ефективних норм і програм з протидії корупції і відмиванню коштів в національне законодавство України. На думку науковців, «вплив капіталу з України скорочуватиметься у процесі просування ринкових реформ, важливими серед яких є цілеспрямоване поліпшення інвестиційного та підприємницького клімату, довіри до уряду, фінансових інститутів та до української економіки в цілому через поліпшення

податкової системи і податкового адміністрування; забезпечення надійної роботи банківської системи; захист прав кредиторів та інвесторів; прозорість фінансової звітності всіх підприємств і організацій; підвищення ефективності в боротьбі зі злочинністю і корупцією, поліпшення роботи прокуратури і судової системи; зниження загального рівня підприємницьких ризиків, створення такого становища у господарській сфері, за якого приховане вивезення прибутків за межі країни припиняє бути економічно вигідним для резидентів» [79].

Т. В. Хайлова доречно вважає, що: «Україна потребує значних структурних зрушень у напрямі вдосконалення системи безготівкових розрахунків, що надасть змогу державі контролювати систему грошових потоків і виводити грошові кошти з тіні» [80].

Не на останньому місці перебуває питання скорочення обігу готівки в загальному обсязі розрахункових операцій. На думку С. В. Симов'ян: «Одним із способів боротьби з відмиванням злочинних доходів в Україні вбачається зміна структури платіжної системи країни шляхом збільшення питомої ваги безготівкових розрахунків» [81].

Закони України від 20.09.2019 р.: «Про внесення змін до Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі і послуг» №128-IX [82] та «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків в сфері торгівлі і послуг» №129-IX [83] передбачають зміни у правилах застосування РРО підприємцями — платниками єдиного податку. Таким чином, визначені закони зобов'язують ФОПів і юридичних осіб, які відповідно до розділу XIV ПК України перебувають на спрощеній системі оподаткування, починаючи з 1 січня 2021 р. застосовувати РРО або програмні РРО під час проведення розрахунків у своїй господарській діяльності. Фактично, така вимога обурила широке коло суб'єктів підприємництва, які виразили свою незгоду з фіскальною політикою уряду і Президента шляхом проведення в жовтні-листопаді 2020 р. кількох масових

акцій протесту. В якості реакції на протестні настрої до Верховної Ради України було внесено кілька законопроектів, щодо пом'якшення умов податкової звітності для підприємців — платників Єдиного податку, в яких пропонується не застосування РРО підприємцями 1-ї групи, окремих категорій підприємців залежно від виду економічної діяльності. Проте, жоден з них, поки, не був прийнятий, тому лишається невідомим наскільки суттєво провладна коаліція у Верховній Раді України готова згорнути реформи щодо детінізації економіки, і чи готова взагалі.

Також, слід зазначити, що існуючий зв'язок між тінізацією економіки (включно з впливом капіталу з України) і реформуванням економіки є двостороннім, тобто не лише реформи сприяють скороченню «втечі» капіталу, але й вплив капіталу перешкоджає проведенню реформ, будучи важливим чинником руйнування господарського потенціалу. Саме тому «важливо цілеспрямовано боротися з правопорушеннями і корупцією в фінансово-господарській сфері за допомогою:

- вдосконалення адміністративно-законодавчого контролю над зовнішньоекономічною діяльністю для запобігання нелегальному вивезенню капіталів;
- боротьби зі зловживаннями у фінансовій сфері, а також усунення численних нормативно-правових упущень;
- забезпечення ефективної роботи незалежних спеціалізованих антикорупційних органів і суду;
- вдосконалення системи фінансового моніторингу;
- розробки процедури повернення незаконно вивезених грошей;
- вдосконалення міжвідомчої взаємодії;
- забезпечення максимальних прозорості і контролю операцій за участю бюджетних коштів».

Враховуючи зазначені обставини, також, пропонується удосконалити норми, закріплені п. 2.1 ст. 8, п. 1 ст. 36 Закону «Про запобігання та протидію

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» шляхом їх деталізації з метою уникнення неоднозначного трактування СПФМ. Крім того, мають бути внесені зміни до «Порядку подання інформації для взяття на облік (зняття з обліку) суб'єктів первинного фінансового моніторингу, виявлення та реєстрації, а також подання суб'єктами первинного фінансового моніторингу Державній службі фінансового моніторингу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, іншої інформації, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення» [84], затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2015 р. № 552, які б відповідали вимогам Закону України № 361-ІХ від 06.12.2019 р. Для досягнення належної ефективності від застосування, зазначені правові акти повинні мати не факультативний і рекомендаційний характер, а бути максимально конкретизованими, однозначними і бути обов'язковими для виконання для всіх визначених суб'єктів фінансового моніторингу.

Щодо застосування РРО суб'єктами господарювання усіх організаційно-правових форм пропонується: не згортати реформи з детінізації економіки, і послідовно забезпечити прозорість розрахункових операцій у сфері підприємництва. Однак, при цьому слід враховувати технологічну спроможність всіх категорій підприємців застосовувати РРО. Міністерству цифрової трансформації доцільно розробити відповідне програмне забезпечення, яке б дозволило підприємцям використовувати програмні РРО на загальнодоступних електронних пристроях (мобільних телефонах), причому підприємці не мають нести додаткових операційних витрат, пов'язаних з його встановленням на мобільний пристрій і використанням.

ВИСНОВКИ

За підсумками проведеної роботи було визначено наступні поняття, правову природу і сутність банківських рахунків і розрахунків у сфері підприємництва.

Рахунки — це встановленої законом форми записи в банках та інших уповноважених чинним законодавством фінансових установах, розпорядниках альтернативних платіжних систем (якщо мова йде про використання електронних грошей, криптовалют чи інших засобів платежу), на яких обліковуються зобов'язання банку (фінустанови) перед власником відповідного рахунку, або зобов'язання власника рахунку перед банком (у випадку кредитних рахунків), виражені в еквіваленті національної грошової одиниці (гривні), або іноземної грошової одиниці, або дорогоцінного металу.

Розрахунки — це врегульовані правом суспільні відносини між суб'єктами господарювання, що виникають з метою передачі грошових коштів від одного суб'єкта до іншого в якості погашення майнових зобов'язань, або на інших договірних засадах. Поняття розрахунків охоплює як фізичну процедуру передачі банкнот або монет, так і списання грошової суми з банківського рахунку платника з подальшим її зарахуванням на банківський рахунок отримувача. Результатом таких правовідносин є фактичний перехід права володіння і розпорядження визначеною сумою грошових коштів від одного учасника правовідносин до іншого.

Визначено що до основних нормативно-правових актів, які регулюють операції з банківськими рахунками і розрахунки між суб'єктами господарювання належать: ЦК України, ГК України, Закони України: «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», постанови НБУ про затвердження:

«Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів», «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», «Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні», «Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням».

Встановлено, що до безпосередніх учасників процесу платіжних розрахунків належить будь-яка особа чи організація, що є однією зі сторін процесу розрахунків: платником, отримувачем, стягувачем, або організатором, що забезпечує здійснення розрахунків (юридичні особи, фізичні особи — підприємці, фізичні особи як резиденти так і нерезиденти, громадські об'єднання, політичні партії, державні установи, іноземні представництва і міжнародні організації; ДП «Укрпошта», Державна казначейська служба України, банки і інші фінансові установи як організатори розрахунків). Окремо можна виділити опосередкованих учасників процесу платіжних розрахунків, таких як: суд, державні чи приватні виконавці, органи дізнання, за чийм рішенням може бути накладено арешт на грошові кошти на рахунках (або рахунки), заморожено розрахункові операції; а також інших (окрім банків як організаторів розрахунків) суб'єктів фінансового моніторингу, що здійснюють контрольні-наглядові функції стосовно платіжних розрахунків.

В роботі надана докладна характеристика особливостей правового регулювання здійснення платіжних розрахунків готівкою і в безготівковій формі, в тому числі з використанням електронних платіжних засобів, наведена класифікація банківських рахунків і визначені особливості різних їх видів.

Визначено, що банківські рахунки і розрахункові операції, які з ними здійснюються є інструментом в тому числі і легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, що є першочерговою підставою для

застосування фінансового моніторингу і контролю за розрахунковими операціями суб'єктів господарювання з боку держави.

До особливостей державного регулювання розрахунків у сфері підприємництва належать: законодавче встановлення порядку відкриття рахунків і здійснення розрахунків, використання інструментів фінансового моніторингу, застосування податкових важелів для координації руху грошових коштів в інтересах країни і суспільства.

Дослідивши питання господарських розрахункових відносин в сучасних умовах, було встановлено, що переважна більшість розрахунків між суб'єктами господарювання здійснюється в безготівковій формі за допомогою банківських переказів з рахунку платника на рахунок одержувача. Готівкова форма використовується переважно при розрахунках з фізичними особами – кінцевими споживачами товарів (робіт, послуг) під час здійснення роздрібною торгівлі, та в інших передбачених законом випадках.

Для здійснення безготівкових розрахунків необхідною є наявність у суб'єкта господарювання відкритого в установі банку рахунку. Рахунки можуть бути різних видів, в залежності від суб'єктів, яким вони відкриваються, і цільового призначення використання коштів. До основних видів рахунків, що відкриваються банками суб'єктам господарювання належать: поточні, вкладні (депозитні), боргові (кредитні) рахунки.

До платіжних інструментів, за допомогою яких банк здійснює списання коштів з рахунку клієнта і зарахування відповідної суми коштів на інший рахунок, належать: меморіальний ордер, платіжне доручення, платіжна вимога-доручення, платіжна вимога, розрахунковий чек, інкасове доручення (розпорядження).

Законом встановлені випадки, коли відбувається обмеження на використання суб'єктом господарювання власних коштів на банківських рахунках. Так, операції за рахунком може бути зупинено, рахунок заморожено, накладено арешт на визначену суму грошових коштів на рахунку, або на сам

рахунок, примусово стягнуто з рахунку певну суму грошових коштів на користь інших осіб. Такі дії банк уповноважений вчинити за рішенням суду або в інших випадках (за постановою державного/приватного виконавця, постановою органів дізнання у кримінальному провадженні), встановлених законом або умовами обтяження, предметом якого є майнові права на грошові кошти, що знаходяться на рахунку, а також у разі зупинення фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Огляд судової практики показав, що в діях уповноважених до застосування обмежувальних заходів щодо користування рахунками осіб, а також співробітників банків можуть траплятися помилки, що призводять до порушення законних прав на користування майном (грошовими коштами на рахунках в банку). Судові спори щодо поновлення законних прав суб'єктів господарювання на розпорядження власними рахунками в банку, мають розглядатися в порядку господарського судочинства.

Система державного фінансового моніторингу створена з метою запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Вона охоплює банки, інших визначених законодавством суб'єктів господарювання і фахівців, під чиїм контролем здійснюються грошові перекази, інші правочини щодо інвестицій в об'єкти нерухомості, цінні папери, або інше майно. Такі СПФМ мають повноваження і обов'язок у визначений законом спосіб здійснювати належну перевірку своїх клієнтів, отримувати інформацію щодо їх кінцевих бенефіціарних власників, а в разі порогових, або підозрілих фінансових операцій — надсилати повідомлення про них до ДСФМ.

Відповідна служба накопичує всю інформацію щодо таких повідомлень, аналізує її і направляє матеріали, пов'язані з підозрою в корупційних діяннях до НАБУ, органів прокуратури, СБУ, органів податкової служби, органів внутрішніх справ. Уповноважені на те служби здійснюють слідчі дії, і в разі

встановлення факту злочинної діяльності суб'єкта господарювання — відкривають кримінальне провадження.

На жаль, на сьогодні не всі ланки систем фінансового моніторингу і правосуддя надають належну правову оцінку фактам порушення законодавства під час здійснення розрахункових операцій між суб'єктами господарювання, а суди - об'єктивні вироки щодо виявлених зловживань і злочинів, пов'язаних із корупцією, розкраданням державного майна, легалізацією (відмиванням) доходів одержаних злочинним шляхом.

Виявлено основні механізми і схеми, що застосовуються учасниками господарсько-правових відносин під час експортно-імпортних та інших міжнародних фінансових операцій з метою прихованого виведення коштів з економіки України. До таких схем переважно належать: застосування інструментів трансфертного ціноутворення під час міжнародної торгівлі з КІК, які значною мірою занижують договірні ціни і як наслідок — базу оподаткування; а також виведення доходів до оподаткування за кордон в офшорні та інші низькоподаткові економічні зони в якості виплати боргових зобов'язань, фінансового лізингу, платежів за цінні папери, що виплачуються на користь нерезидента, тим самим розмиваючи прибуток, який було створено за результатами господарської діяльності підприємства в Україні, і з якого має бути сплачено податок на прибуток.

Встановлено, що державою були здійснені визначні кроки в напрямку правового регулювання розрахункових операцій суб'єктів господарювання, в тому числі щодо усунення зазначених проблемних питань. Також, було вжито заходів щодо зупинення безконтрольного відпливу капіталів з країни, шляхом вдосконалення податкового законодавства, стосовно трансфертного ціноутворення і контрольованих зовнішньоекономічних операцій.

Проте, незважаючи на певний прогрес у законотворчості щодо протидії корупції і відмиванню грошей, як показує практика, в Україні поки відсутній системний підхід щодо запровадження антикорупційних заходів, недостатньо

деталізована і визначена нормативно-правова база, відсутня скоординованість дій органів контролю, судами не завжди надається відповідна правова оцінка корупційним злочинам і не завжди виносяться об'єктивні вирoki.

Питання розрахункових відносин у сфері підприємництва є достатньо складним і містким, і пов'язане з широким колом актуальних проблем, які торкаються не лише господарського права, а також банківського, податкового, міжнародного комерційного, кримінального, фінансового. В роботі наведені проблемні питання з теми дослідження, що лишаються невирішеними, і надані деякі пропозиції, які можуть сприяти їх розв'язанню. Зокрема, запропоновано удосконалення нормативно-правових актів, що регулюють систему фінансового моніторингу в Україні, а також розроблення та запровадження Міністерством цифрової трансформації України доступних програмних РРО, які б забезпечили належний контроль розрахунків у сфері підприємництва.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подцерковний О. П., Квасніцька О. О., Смітюх А. В. та ін. Господарське право: Підручник / За ред. О. П. Подцерковного. Харків: Одісей, 2010. 640 с.
2. Андросова О. Ф. Шестопалова О. В. Конспект лекцій з дисципліни «БАНКІВСЬКА СИСТЕМА» для студентів спеціальності 6.030508 «Фінанси і кредит» з подальшою можливістю навчання за спеціалізацією 7.03050801 «Фінанси і кредит» всіх форм навчання частина 2. Запоріжжя: ЗНТУ, 2014. 78 с.
3. Мінченко Р. М. Розрахункові правовідносини у господарчому обігу України у 1917-1997 роках (історико-правові аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 1998. 16 с.
4. Безклубий І. А. Банківські правочини: цивільно-правові проблеми: монографія. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 378 с.
5. Ефимова Л. Г. Договори банковского вклада и банковского счета: монография. Москва: Проспект, 2018. 431 с.
6. Лаптев В. В. Предпринимательское право: понятие и субъекты / Под ред. Славина М. М. Москва: Юристъ, 1997. 140 с.
7. Щербина В. С. Господарське право: підручник 6-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
8. Шкудин З. И. Обязательства поставки товаров в советском праве. Москва: Юриздат, 1948. 256 с.
9. Бричко Л. В. Государственный банк СССР как расчетный центр страны на современном этапе (некоторые правовые вопросы) *Труды ВЮЗИ*. Москва, 1966, Т. 5. С. 100-134.
10. Невмержицька О. С. Правові засади здійснення розрахунків із застосуванням платіжних систем. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 150-152.

11. Бугайчук В. С. Правова природа кредитно-розрахункових відносин: теоретичний аспект. *Адміністративне право та процес: актуальні проблеми та шляхи вирішення*. 2020. С. 44-46.
12. Райан Б. Стратегический учет для руководителя / Пер. с англ. под ред. В. А. Микрюкова. Москва: Аудит, ЮНИТИ, 1998. 616 с.
13. Жарнікова В. В. Облік розрахунків з покупцями: систематизація поглядів та перспективи досліджень. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2018. № 2. С. 48-63.
14. Єлезаров О. П. Правове регулювання безготівкових розрахунків в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 21 с.
15. Хірс Я. О. Теоретики-правові питання розрахунків. *Юридичний вісник Національного авіаційного університету. Серія: Цивільне право*. 2013. Вип. 3(28). С. 108-112.
16. Михальський Ю. А. До питання про джерела права грошового обігу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 76-80.
17. Горбунова О. Н. Финансовое право / под ред. Е. Ю. Грачева, Г. П. Толстопятенко. Москва: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. 536 с.
18. Кучерявенко М. П. Фінансове право / за ред. М. П. Кучерявенка. Харків: Право, 2010. 288 с.
19. Орлюк О. П. Фінансове право. Академічний курс. Київ: Юрінком Інтер. 2010. 808 с.
20. Сарана С. В. Фінансове право України: Навч. посібник. Полтава: Полтавський інститут економіки і права; Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”, 2008. 567 с.
21. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. №435-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n2> (дата звернення 28.10.2020).

22. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. №436-IV. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#n2> (дата звернення 28.10.2020).

23. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: затв. Постановою Правління Національного банку України від 29.12.2017 р. №148. Дата оновлення: 01.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17/conv#n3> (дата звернення 28.10.2020).

24. Вареник В. М. Фінанси підприємств: конспект лекцій. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2014. 230 с.

25. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000р. №2121-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/conv#n3> (дата звернення 28.10.2020).

26. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001р. №2346-III. Дата оновлення: 03.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14/conv#n3> (дата звернення 28.10.2020).

27. Латковська Т. А. Поняття та ознаки банку як суб'єкта господарювання. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2009. С. 202-211.

28. Інструкція про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів: затв. Постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003р. №492. Дата оновлення: 17.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03/conv#n2449> (дата звернення 28.10.2020).

29. Заверуха І. Б. Банківське право: Навчальний посібник. Львів: "Астролябія", 2002. 210 с.

30. Міщенко В. І. Банківські операції : підручник 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 796 с.

31. Савелко Т. В. Поняття та ознаки банку як головного елемента банківської системи. *Інвестиції: практика та досвід*. Серія: Економічна наука. 2011. № 21. С. 32-35.

32. Сенищ П. М. Банківська діяльність в реалізації державної політики економічного зростання України: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.08 / Державний вищий навчальний заклад "Університет банківської справи". Київ, 2017. 503 с.

33. Згама А. О. Правова природа договору умовного депонування (ескроу). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 36-39.

34. Василевская Л. Договор счёта эскроу: проблемы правовой квалификации. *Российский юридический журнал*. 2016. № 2. С. 37-49.

35. Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П., Шимон С. І. та ін. Правознавство: підручник / За заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. Київ: КНЕУ, 2003. 767 с.

36. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019р. №396-IX. Дата оновлення: 19.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv#n2> (дата звернення 28.10.2020).

37. Порядок відкриття і закриття рахунків виборчих фондів: затв. Постановою Правління Національного банку України від 15.07.2020 р. № 102. Дата оновлення: 06.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102500-20/conv#n11> (дата звернення 28.10.2020).

38. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.07.2001р. №2664-III. Дата оновлення: 04.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (дата звернення 28.10.2020).

39. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. №361-IX. Дата оновлення: 16.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 28.10.2020).

40. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закон України від 06.07.1995р. №265/95-ВР.

Дата оновлення: 01.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80/conv#n3> (дата звернення 28.10.2020).

41. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України: Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

42. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010р. №2755-VI. Дата оновлення: 14.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 28.10.2020).

43. Кравчук О. Проблеми фінансово-правового регулювання відносин у сфері застосування реєстраторів розрахункових операцій. *Підприємництво, господарство і право. Серія: Фінансове право*. 2017. № 8. С. 139-144.

44. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24): Закон України від 07.12.1984р. №8073-X. Дата оновлення: 13.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 28.10.2020).

45. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014р. №1698-VII. Дата оновлення: 16.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення 28.10.2020).

46. Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням: затв. Постановою Правління Національного банку України від 05.11.2014р. №705. Дата оновлення: 10.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14/conv#n3> (дата звернення 28.10.2020).

47. Азізова К. М. Загальна характеристика банківських операцій з платіжними картками. *Східна Європа: Економіка, бізнес та управління. Серія: Гроші, фінанси і кредит*. 2016. № 5 (05). С. 254-260.

48. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003р. №851-IV. Дата оновлення: 07.11.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення 28.10.2020).

49. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 15.10.2017р. №2155-VIII. Дата оновлення: 13.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 28.10.2020).

50. Гладких Д. М. Забезпечення банківської безпеки України в умовах розвитку інформаційної економіки: дис. ... докт. екон. наук: 21.04.01 / НІСД; Київ, 2019. 531 с.

51. Череп А. В., Андросова О. Ф. Банківські операції. Навч. посібник. Київ: Кондор, 2007. 410 с.

52. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: затв. Постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 р. № 22. Дата оновлення: 30.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04/conv#n4> (дата звернення 08.11.2020).

53. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015р. №922-VIII. Дата оновлення: 15.08.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text> (дата звернення 08.11.2020).

54. Постанова Деснянського районного суду м. Чернігова від 10.05.2012 по справі № 2506/2239/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24003762> (дата звернення 08.11.2020).

55. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. №2341-III. Дата оновлення: 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n1389> (дата звернення 08.11.2020).

56. Рішення Господарського суду м. Києва від 22.09.2017 по справі №910/12293/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69384502> (дата звернення 08.11.2020).

57. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012р. №4651-VI. Дата оновлення: 11.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 08.11.2020).

58. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 07.05.2019 по справі №640/4603/19. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81563728> (дата звернення 08.11.2020).

59. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016р. №1404-VIII. Дата оновлення: 25.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 08.11.2020).

60. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 16.02.2017 по справі №904/11254/16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64857594> (дата звернення 08.11.2020).

61. Рішення Господарського суду м. Києва від 19.12.2011 по справі №27/25505.12.11. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19910547> (дата звернення 08.11.2020).

62. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 244 с.

63. Користін О. Є. Відмивання коштів: теоретико-правові засади протидії та запобігання в Україні: монографія. Київ: ДП «Друкарня МВС України», 2009. 336 с.

64. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. Дата оновлення: 27.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 18.11.2020).

65. Про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму: Директива Європейського Парламенту та Ради від 20 тра. 2015 р. № (EU)2015/849. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015L0849> (дата звернення: 18.11.2020).

66. Про інформацію, що супроводжує грошові перекази: Регламент Європейського Парламенту та Ради від 20 тра. 2015 р. № (EU)2015/847. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32015R0847> (дата звернення: 18.11.2020).

67. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 18.11.2020).

68. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківської діяльності як об'єкт кримінологічних досліджень. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 2013. № 4. С. 192-198.

69. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2019 рік. URL: <https://www.sdfm.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2019ua.pdf> (дата звернення 18.11.2020).

70. Держфінмоніторинг підбив підсумки своєї роботи за 9 місяців 2020 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhfinmonitoring-pidbiv-pidsumki-svoyeyi-roboti-za-9-misyaciv-2020-roku> (дата звернення 18.11.2020).

71. Кобушко І. М. Економетричне моделювання механізму запобігання тіньовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні: Звіт про НДР. Суми, 2018. 208 с.

72. Тищук Т. А., Іванов О. В. Шляхи протидії прихованому відпливу капіталу з України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2012. 88 с.

73. Лаба І. З. Державне регулювання міжнародного переміщення капіталу в малих відкритих економіках: дис. ... к-та екон. наук: 08.00.01. Львів, 2019. 233 с.

74. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення: Закон України від 04.07.2013р. №408-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/408-18#Text> (дата звернення 18.11.2020).

75. Касперович Ю. В. Міжнародний досвід боротьби з ухиленням від оподаткування та розмиванням податкової бази: висновки та рецепти для України: аналітична записка. Київ: НІСД, 2017. 20 с.

76. Ризики використання готівки: Державна служба фінансового моніторингу. 2017 р. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/DepFinMon/%D0%A0%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B8_%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B3%D0%BE%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BA%D0%B8_2017_Nalichka.pdf (дата звернення 18.11.2020).

77. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16.01.2020р. №466-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-IX#Text> (дата звернення 18.11.2020).

78. Мішин М. Світові тенденції трансфертного ціноутворення. *Вісник. Право знати все про податки і збори*. 2015. № 45. С. 32–36.

79. Арутюнян С. С. Ринок капіталів в Україні: проблеми та перспективи розвитку: навч. посібник/ за ред. С. С. Арутюнян. Одеса: Атлант, 2017. 149 с.

80. Хайлова Т. В., Кувшинчікова А. С. Деякі питання безготівкових розрахунків і шляхи їх вирішення. *Економіка та право*. 2014. № 1. С. 103-107.

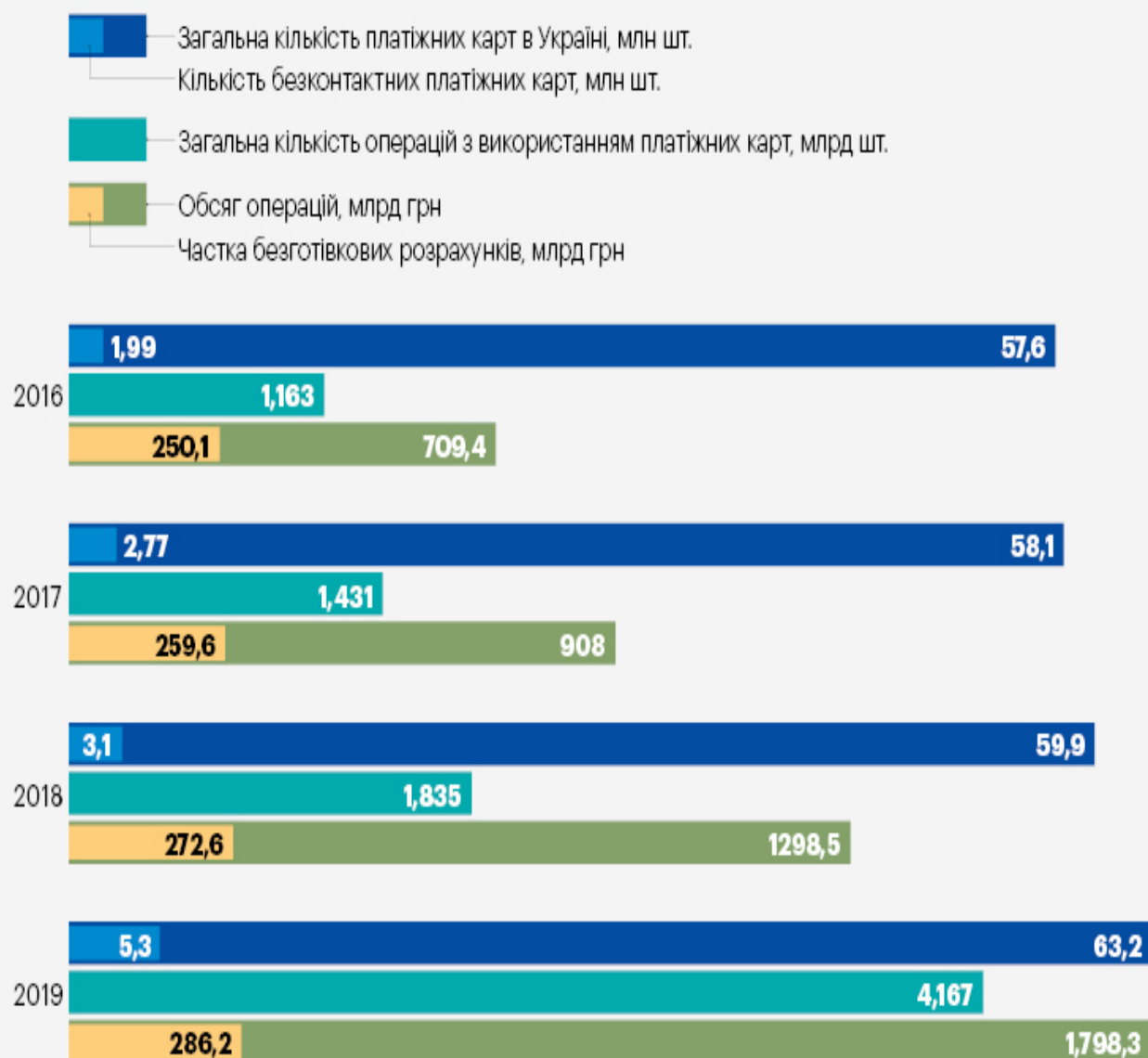
81. Симов'ян С. В. Розвиток системи безготівкових розрахунків, як превентивна форма протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. Вип. 28. С. 28-32.

82. Про внесення змін до Закону України "Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг" та інших законів України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі та послуг: Закон України від 20.09.2019р. №128-IX. Дата оновлення: 18.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-20#Text> (дата звернення 18.11.2020).

83. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо детінізації розрахунків у сфері торгівлі і послуг: Закон України від 20.09.2019р. №129-IX. Дата оновлення: 02.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-20#Text> (дата звернення 18.11.2020).

84. Деякі питання організації фінансового моніторингу: Постанова КМ України від 05 сер. 2015 р. №552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2015-%D0%BF> (дата звернення 18.11.2020).

Динаміка застосування безготівкових платежів в Україні

Джерело: НБУ

Рис. А.1.

Розподіл безготівкових операцій з використанням платіжних карток

у 2019 році

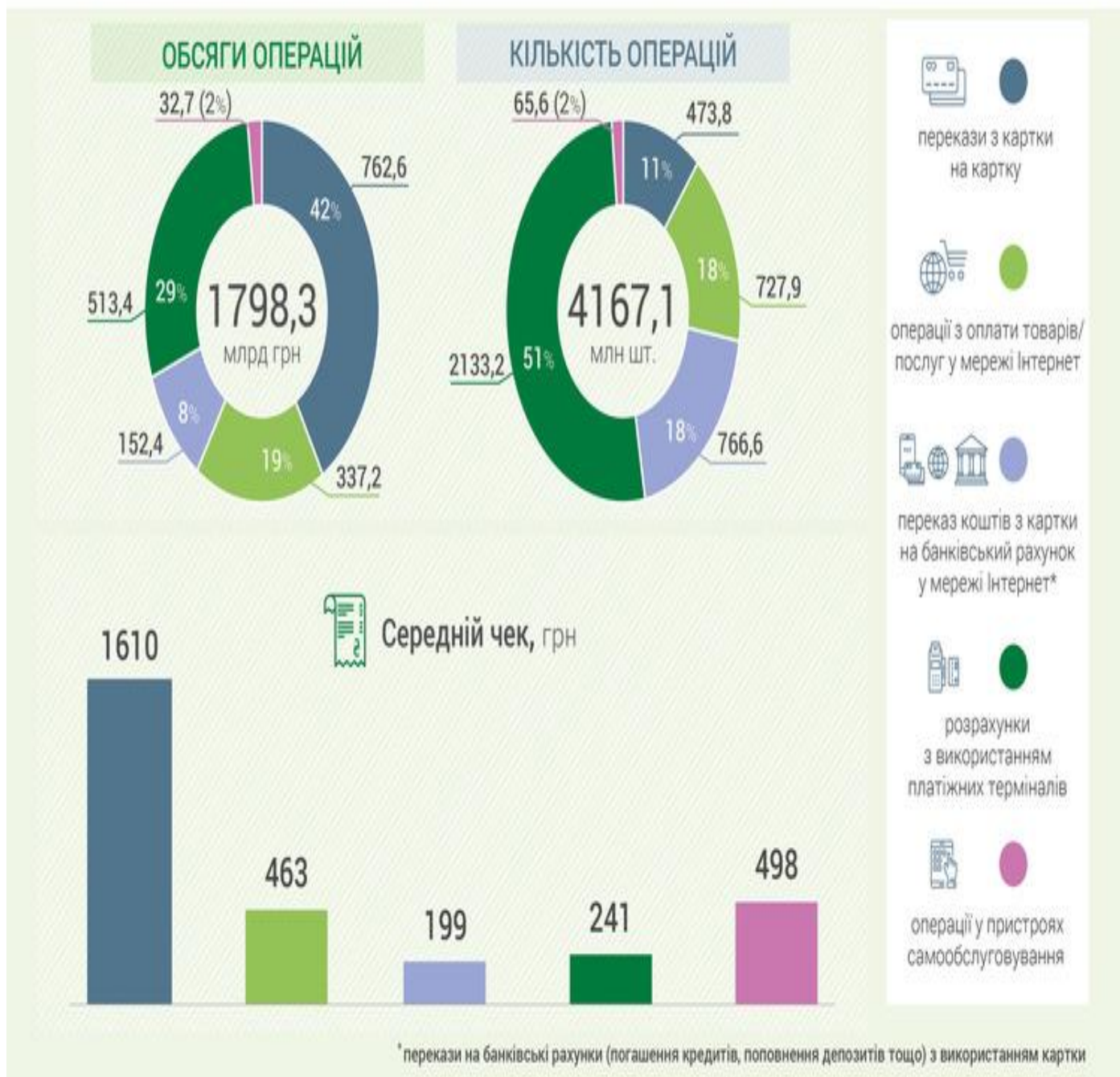

Рис. Б. 1.

Заява про відкриття поточного рахунку

1. Найменування банку _____

2. Найменування / прізвище, ім'я та по батькові (за наявності)
клієнта банку, що відкриває рахунок

3. Код за ЄДРПОУ або реєстраційний
(обліковий) номер платника податків
або реєстраційний номер облікової
картки платника податків

4. Код економічної діяльності _____

5. Назва виду економічної діяльності _____

6. Просимо/прошу відкрити _____ рахунок у _____
(вид поточного (вид валюти)
рахунку) (вид валюти)

для здійснення господарської/підприємницької/незалежної професійної/інвестиційної діяльності/діяльності,
яка не пов'язана з підприємницькою діяльністю.

7. Додаткова інформація _____

8. Керівник (посада) _____ (підпис, ініціали, прізвище)

"__" _____ 20__ р.

9. М. П.

10. Відмітки банку
11. Відкрити _____
(вид поточного рахунку)

рахунок дозволяю.

12. Керівник _____ (підпис)
(уповноважена керівником особа)

15. Документи на оформлення
відкриття рахунку перевірів

(посада і підпис уповноваженої особи,
яка відповідно до внутрішніх
документів банку має право надавати
банківську послугу з відкриття
рахунків клієнтам)

13. Дата відкриття рахунку

"__" _____ 20__ р.

14. Номер рахунку

16. Головний бухгалтер

(інша відповідальна особа, яка
контролює
правильність присвоєння номера
рахунку)
(підпис)

[1] ПЛАТІЖНЕ ДОРУЧЕННЯ № [3] від "___" _____ 20__ р. [4]	[2] 0410001 Одержано банком "___" [50] 20__ р. [5]								
Платник [9] Код [8] Банк платника [11]	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 80%; text-align: center;">ДЕБЕТ рах. №</td> <td style="width: 20%; text-align: center;">СУМА</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">[10]</td> <td style="text-align: center;">[7]</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">КРЕДИТ рах. №</td> <td></td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">[17]</td> <td></td> </tr> </table>	ДЕБЕТ рах. №	СУМА	[10]	[7]	КРЕДИТ рах. №		[17]	
ДЕБЕТ рах. №	СУМА								
[10]	[7]								
КРЕДИТ рах. №									
[17]									
Отримувач [15] Код [16] Банк отримувача [13]									
Сума словами [6]	[18]								
Призначення платежу [19]									
ДР [20]									
м.п. [40] Підписи _____ [41]	Проведено банком "___" [51] 20__ р. Підпис банку								

Рис. Г. 1.